

MULTÉSTÖVÖ

ZSIDÓ · IRODALMI, · MŰVÉSZETI, · TÁR-
SADALMI · ÉS · KRITIKAI · FOLYÓIRAT.

Az O. M. I. K. E. kulturbizottsá-
gának közreműködésével szerkeszti

DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik minden hó elsején
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI. ker., Podmaniczky
utca 6. szám. Telefonszám 146-92.
Előfizetési ára az O. M. I. K. E. párt-
fogó tagdíjjal együtt egész évre:
20 korona, díszkiadásban 30 korona.
Egyes szám ára: 2 és 3 korona.

VI. ÉVF., 1916 JANUÁR

DR. HAJDU MIKLÓS: ÚJ HÁBORÚ

A sorsa a zsidóságnak a háború után? Akadémikus színű kérdés, ami eszembe se jutna tán, ha nem hallanám a jóslatot, hogy muljék el csak e vérözönös gyötrelem: ítélőszék elé idéztetnek mind a tételes vallások, köztük a zsidóság is. Aki így látja a jövő alakulását, nem teliszájú demagóg, nem ex offo izgató, nem is a mindenáron ateistáskodó nagyotmondók fajtájából való, de mélyen gondolkodó, kultúrát követelő, kultúrát hirdető, nagyszerű horizontú tudós. Meg kell hát hallani a szavát. Jászi Oszkár ítélete és megállapítása foglalkozik egyebek közt a zsidóság jövőbeli konjunktúrájával. (Háború és kereszténység. Huszadik század, 1915 november.) A kereszténységnek a háborúban való szerepét vizsgálja tulajdonképpen és miközben sir a lelke az embervér láttára, azt állítja, hogy a katolicizmus legfőbb egyházi dignitáriusai „izzó pamfleteket gyártanak a saját háborújuk dicsőítésére, ellenséges felebarátaik gyalázására, a gyilkolás etikájának megszentelésére“. Mondhatná valaki, mindez nem tartozik a zsidóságra. Csakhogy, amikor Jászi Oszkár a felekezeteknek és vallásos szervezeteknek a háborúval való vonatkozásait kutatja, tovább megy. És ezt mondja: „... legyünk igazságosak. A többi nemzetköziség is összeroskadt; a tudományos épp úgy, mint a szabadkőműves, a zsidó épp úgy, mint a szocialista“. Ez még nem halálos ítélet. Ez jelentheti ügyebár azt a kevesebbet, hogy állván e mai vérözönös világégés közepette, erőtlenség, gyöngék, gyávák és tehetetlenek vagyunk a hatékony vétó kimondásában? Hogy nem tudunk vagy nem akarunk tiltakozni! Hogy megnyugszunk a végzet végzetszerűségében és elfogadjuk sorsdöntő szerepét a fegyvernek.

A fegyver! Alljunk meg itt egy pillanatra. Ennek a háborúnak milliónyi veszteségei között

ha szabad és lehet fokozatokat találni, fájdalmas vesztesége a kultúrvilágnak Jaurès martíriuma. Meghalt a tanításaért. Mit mondott a fegyverek szerepéről? „A proletár-forradalom nagy munkája ne mocskolódjon be a vér, gyilkosság és gyűlöletnek attól a kegyetlen szagától, mely a polgári forradalomhoz kapcsolódott“. Ezt hirdette és megölette saját hazája a maga miliciájának fegyverei kedvéért. A fegyver itt közönséges gyilkoló szerszám volt. De ki tagadhatja, hogy ma a fegyver nem csupán gyilkoló szerszám, de nemzetközi viták döntője és így végső eredményben békesség kovácsa? A Jaurès szavai után ugyancsak szocialista gondolatot írok ide a fegyverről. Lassale verse, ami itt következik:

Ehrwürdiger Herr! Denkt besser von dem Schwert!
Ein Schwert, geschwungen für die Freiheit, ist
Das fleischgewordene Wort, von dem Ihr predigt,
Der Gott, der in der Wirklichkeit geboren.
Das Christentum, es ward durchs Schwert verbreitet,
Durchs Schwert hat Deutschland jener Karl getauft,
Den wir noch heut den Grossen staunend nennen.
Es ward durchs Schwert das Heidentum gestürzt,
Durchs Schwert befreit des Welterlösers Grab!
Durchs Schwert aus Rom Tarquinius vertrieben,
Durchs Schwert von Hellas Xerxes heimgepeitscht,
Und Wissenschaft und Künste uns geboren.
Durchs Schwert schlug David Simson, Gideon!
Das Herrliche, das die Geschichte sah,
Und alles Grosse, was sich jemals wird vollbringen,
Dem Schwert zuletzt verdankt es sein Gelingen.

Így, ilyen különbözőképp beszélnek maguk a szocializmus apostolai is a fegyverről. A vallás a béke hirdetője; eszmei és imádságos inkarnációját sugározza minden időkben a békének minden vallás, és elsősorban a zsidó. De ma?! Mért vár a radikálizmus éppen a vallástól különvéleményt, vagy vétót?

Végső következtetésében azonban már egészen másképp látja Jászi Oszkár az új világrendben való elhelyezkedésünket. Két vallás alapvető el-

WILHELM WACHTEL: STUDIE

WACHTEL: KELET LEÁNYA

A Mult és Jövő 1916 januári műmelléklete

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

téréseire utal. „Az egyik az államhatalom, a kapitalizmus és a háború vallása; a másik a nép, a szövetkezés és a pacifizmus hite. A háború utáni idők nagy átalakulásaiban ez a két vallás *okvetlenül harcba* jut egymással. És a kultúrfejlődés mélyebb ismerői előtt nem lehet kétséges, hogy *új, alapvető vallási reformáció nélkül* a régi egyházi szervezet — a zsidótól a rómaiig — egyetlen *en bloc* haladásellenes, profitbiztosító és militarista gépezetté fog válni, mely *szemben fogja magát* találni az új kornak minden alkotó energiáját“. Ez ha nem is hadüzenet, de világos, hogy a hadüzenet megjósolása. Ultimátumnak mindenesetre eléggé kategorikus. Azt parancsolja a mai vallásoknak, köztük a zsidóságnak, hogy vagy átesik ama bizonyos alapvető reformáción, vagy ha nem, úgy megbirkózik vele az új kornak minden alkotó energiája. Minden igazi erő, minden tiszta hatalom, akarat és tehetség.

Ez hát egy új háború e mai háború után! Ne lássunk a kelleténél feketébben és ne higgyük, hogy kombattans sorok pusztító fegyvereinek tüze fenyegeti ezt a mai, vagy a holnapi zsidóságot. Elvégre mi akár a homokba is dughatnánk a fejünket és nyugodtan mondhatnánk, hogy az előbb említett alkotó energiákat elsősorban a keresztény egyházak ellen sorakoztatja Jászi Oszkár, vagy ha szabad generalizálni, a magyar radikálizmus. Ha így tennénk, struccpolitikába sülyednénk, ami nem illő hozzánk. Hát inkább lássunk tisztán és tapogassuk ki bátran ezt a hadüzenetet. Erdemleges tartalmán felül követeli ezt a jelen komor szituációja, meg az, hogy aki ezt az ultimátumot szignálja, nem szavakkal babráló valaki, de az európai tudomány elitjéből való. Az ő súlya nekem elegendő súly. Nem vetek rá hát különös figyelmet, hogy a magyar radikálizmus vezére a maga prognózisát Ragaz zürichi teológiai professzornak az igazi és meghamisított kereszténységről szóló megkapó kritikájára építi.

Tehát új háború. Ámbár nem egészen bizonyos, hogy új-e, ami első látszatra újnak tetszik. Annyi bizonyos, hogy akár Ragaz, akár Foerster emberibb és egyetemesebb kereszténysége, már azon a ponton, hogy egyházaik keretein belül prédikálják a tisztább evangéliumot, éppen nem új jelenségek. (Hat hét esztendővel ezelőtt olvastam Foersternek a gyermeknevelésről írott nagy munkáját és nem felejttem friss impresszióimat: Valóban, úgy érzi sokszor az ember, mintha prófétát hallgatna.) Voltak bátor és vakmerő elődeik: reformkatolikusok, nem is szólva arról, hogy maga az egész protestantizmus tulajdonképpen reformkatolicizmus. Es vajjon új-e a radikálizmusnak és a tételes vallásoknak frontbeli elhelyezkedésük? Ezt se lehetne állítani. Progresszivitás és radikálizmus már sokszor kijelölte helyét a felekezetekkel szemközt. Ugye lehet hát, hogy itt csupán a régi háborúnak új fejezete következik. Ami alapjában nem változtat azon, hogy mélységes szakadék választja el egymástól

a két frontot. És most íme, szöges drótsövényeket is alkalmaz az offenzívát kezdő fél. Nem akarja, hogy a két tábor békejobbot nyújtson egymásnak. Igaz, nem zárja el végkép a béke útját, de ennek nagy ára vagyon. Tessék átesni azon a bizonyos alapvető, vallási reformáción!

Mielőtt tovább mennénk, ragadjuk meg két kézzel a békeajánlatban azt, ami szép, ami emberi és ami meglepetésszerűen friss a magyar radikálizmus harcos tételében. Vallási reformáció az, ami Jászi szerint nem kétséges immáron a kultúrfejlődés mélyebb ismerői előtt. Vallás! Tehát olyan megújulás, amely nem rugja el sine qua nonként a vallás fundamentumát. Ez új dolog. Mert sokszor és sokan azt üzenték a radikálizmus rendíthetlenségéről, hogy lomtárba a vallással és múzeumba azzal a limonádés érzélgősséggel, hogy kiki követheti a maga igaz lelkiismeretének szóját. Jászi Oszkár realitásokkal dolgozik és az eleven élet élő valóságai között látja a vallást. Sőt számol vele a fejlődés további etappjain is. Hiszen megújulásáról, reformációjáról, vezető eszméinek tisztább és tisztultabb megjelenési energiáiról beszél. És ez így szebb, haladásosabb mint az a vörös intolerancia, amely vallást, egyházat, dogmát, babonát, klerikálizmust, eukarisztikát összezavar, mindent a poklok fenekére adresszál és rá sem ér arra eszmélni, hogy a léleknek diszkrét életével, a hittel együtt megöli az emberi gondolatot is. Ez a radikálizmus, ez a progresszivitás (— be sokszor nyílallott szívembe ez a tudat —) engem kiközösít a birodalmából. Az igazi radikálizmussal sok az eszmei és érzébeli közösségem, ezért is nézem bizonyos szubjektív álmélkodással az új helyzetet. Vajjon a zsidóságot valóban érinti-e a Jászi Oszkár generalizáló tétele?

A tétel mögött egy nagyon-nagyon veszedelmes vád lappang. Az tudniillik, hogy a tételes vallások szították a háborút. Így van-e, nem-e, nem kutatom, de bizonyos, hogy aki az új hadüzenetet legelőször tudomásul vette, Bangha Béla, ugyancsak harcos indulattal ad hominem üzeni: „Hogy kinek és kiknek bűne a háború, azt Jászi jobban tudja, mint mi“. (Már mint a katolikusok, akiknek nevében Bangha páter beszél.) És Bangha Béla visszajára fordítja a vádat és félre nem érthető körülírással sejteti, hogy ő bizony arra esküszik, hogy ezt a háborút radikálisok és szabadkőművesek idézték föl. A Bangha páter érvelése itt csúcsosodik ki aztán kontra progresszios vádirattá: „A szerb merénylet a trónörökös ellen nem papok vagy szerzetesek műve volt, a Narodna Obrana nem a kongregációnak volt profán szerve s nem a kongregáció házában ülésezett. Az ántánt szálaít nem a hivatalos kereszténység kiküldöttei fűzték oly szorosra az utóbbi években s névleg Itáliát nem a nagyszámú olasz klerus vette rá a hitszegésre a középhatalmakkal szemben. Ma csak ennyit“. (Az aláhuzások az eredetiből valók.) Ma ennyit, de megígéri Bangha páter, hogy „az új

korszak igazi alkotó energiáinak *első dolguk* lesz a hamis vádlókat ültetni a vádlottak padjára s kétségbevonhatatlan adatokkal igazolni az utókor előtt, hogy az 1914—15-iki világkonflagrációnak egészen más szervezetek voltak okai, mint a katolicizmus s hogy felelősség *minden csepp kiomló véréért* egyetlen haladásellenes és profitbiztosító érdekszövetséget terhel, amelynek azonban nem a római pápa, nem a militáns püspökök és a fanatikus klerus, nem is a keresztény ideológia a mozgatói“. Hát kicsoda? Nemde könnyű kitalálni: szabadkőművesek, radikálisok, szociológusok és hozzájuk hasonló közveszélyes elemek.

A magyar katolicizmus eszerint már visszavágott. Fabrikált egy második számú hadüzenetet. Vagy ha tetszik: vérvádat. (Minden csepp kiomló véréért felelős felelősséget akaszt a szabadkőművesség nyakába.) És nem lesz nehéz sora a katolicizmusnak se a maga támadó, se védekező mozdulataiban. Ahogy már ma csoportosítja Bangha Béla az európai vérözön okaát és okozóit, nyilvánvaló, hogy ösmeri az Achilleusz-sarkokat, ahol a radikális haladás szervezetei sebezhetők. A háború sok minden titokról lerántotta a titkokat fedő leplet. Nem is klerikális, nem is ultramontán hasábokon, de prononszirozottan zsidóliberális újságokban, így többek között a Frankfurter Zeitungban bőven és részletesen kapta a publikum hivatalos leiratokkal és minden egyéb autentikumokkal hitelesített riportját annak, hogy mi módon készítette elő példának okáért az olasz szabadkőművesség a maga részéről a háborút. Aztán olvashatta a profán világ azt is, hogy a francia páholyok miképen élesztették, hevítették a reváns gondolatát, hogy aláfűtsék a háború nacionálisan népszerű tömeghangulatát. Több se kellett az ellentábornak. És mégis kapott még ennél többet is. Az olasz szabadkőművesség otthon büszkén vállalta a maga munkáját, sőt még intencióit is kitartha a nagyvilágnak. Nem a páholyoknak, de mindenkinek. Megírták például, hogy a háború, amit ők hirdettek, az osztrák klerikalizmus és a Vatikán ellen irányul. És még több effélet, látszatra radikálisat, haladásosat, mindenestre a katolicizmusnak ha nem is hitbeli élete, de politikai hatalma ellen irányulót. Csoda-e már most, hogy Bangha páter Jászival szemben arra esküszik, hogy a mai világkonflagrációban az elfolyó véréért a szabadkőművesség felelős?

Világos, hogy áldatlan, elkeseredett és kérlelhetetlen csata bontja meg majd sorainkat a számonkérő vitában. Ki volt a gyújtogató? A kérdés mellett, ha nem tekintünk a dolgoknak már pont a felszín alatt található rétegére, tán elmehetnénk nyugodtan. De mégse. Hiszen már a radikális hadüzenet is porondra szólítja a zsidóságot. Ám ha ez a hadüzenet megfélemezett volna rólunk, nem hagy ki bennünket a véres játékból a másik tábor. Alig tört ki az olasz háború, hirtelenében a zsidóság nyakába varrták Sonninot,

Salandrát, D'Annunziót, — Cadornat csak azért nem, mert jól dolgozott — számunkra. És oda-mutattak a francia meg az olasz páholyokra és rikoltották: látjátok, ezt cselekedték a zsidók! Közben pedig Párisban se maradt tétlen a reakció. Ott a nacionalisták és royalisták legkedvesebb témája a Les juifs russes de Paris. A cári mentorság elől elmenekült orosz zsidók! Három klerikális képviselő javaslatot nyújtott be a városi tanácshoz, hogy ezeket az orosz zsidókat (ők az orosz kudarcok okozói, ők a cári terjeszkedés árulói, ők a központi hatalmak kémei, ők a gyehenna, a pokol!) vagy sorozzák be, vagy üzzék ki Páris városából és Franciaországból. Az egyetlen Gustave Hervé ejtett néhány szót a védelmükre. Hogy nem csodálja, ha elhagyták Oroszországot, hiszen a cár birodalma az antiszemitizmus földje; nincs ott a zsidóknak polgári joguk, gettókban élnek ott, pogrom az egyetlen államhatalmi részesejük. „És miért lelkesednének Franciaországért? — kérdezi Hervé. — Nagyon jól tudják, hogy mi hogyan bántunk azzal a tízezer önkéntes francia zsidó katonával, akik nyomban a háború kitörésekor jelentkeztek szolgálatra. Besoroztuk ez ifjakat az idegenlegióba, a brutális káplárok és altisztek seregébe, amelyről minden franciának megvan a maga véleménye.“ Itt vagy amott, akár a Petőfi Sándor juhásza, — elkeseredésében mi telhetett tőle? nagyot ütött botjával a számár fejére... A zsidó feje mindig kéznél van, nagyot üt hát rá a reakció, csak a fejére, hogy meg ne sántuljon. A santa zsidót nem lehet besorozni.

Az eljövendő háborúban két ütköző közé kerül a zsidóság. Majd meghalljuk, hogy a radikálisok belegázoltak a hitélet kertjébe. És majd megkérjük: kik azok a radikálisok? Hogy kicsodák? Hát a zsidók. És akkor tépelődhetem, már most mi a teendőm? Jászi szerint haladásellenes, profitbiztosító, militarista gépezet a zsidóság is, amely ha élni akar, hát át kell esnie az alapvető, vallási reformáción. A reakció viszont a radikális hadüzenetet varrja majd a zsidóság nyakába, ahogy az olasz hitszegés diplomáciai bűneit is semita bélyeggel látta el.

Hatalmi, politikai tülekedések ezek. Ebben a szörnyű diszharmóniában, ebben az összegabalyított komplikáltságban ki hallja meg majd az ártatlan szimplicitást, a hit csöndes szavát? A zsidó vallás eszmei valóságát ki akarja majd a maga hamisítatlan tisztaságában meglátni? Mondjuk-e el ezeregyedszer, hogy a zsidóság vallásának belső értékeit védi, kultúráját akarja élni és nincsenek világhatalmi törekvései!? A mi lelki diszpozóink — hadd hangsúlyozzam ezt Hevesi Simon klaszikusan tömör igazságával — „tanítsanak valóságos, igaz, emelkedett erkölcsi szellemet, hazaszeretetet, egy egészséges, bölcséleti mélységgel megalapozott, üdvös világfelfogást és a belőle eredő egészséges és üdvös irányító gondolatokat a magyar zsidóság erkölcsi értékének megőrzésére és

fokozására". Ezt akarjuk. De ez volt a célkitűzésünk tegnap is. Aki a zsidóság nevében mást hirdet, az mandátum nélküli ügyvivőnk. Mért sürgeti számukra Jászi Oszkár az alapvető, vallási reformációt, nem tudom. Mért lát a zsidóságban haladásellenes, profitbiztosító, militarista gépezetet, megint nem tudom. Ha hívő hittel hiszünk, a radikalizmus mondja el fölöttünk a halotti búcsúztatót. Ugyanazt a halotti búcsúztatót, amit még gyűlöletesebben kántálnak a túloldalon, rámutatva arra, hogy nini, ezek már nem hisznek, ezek a zsidók progresszívek, szabadkőművesek, forradalmárok, vagy amit akartok.

És mégis úgy érzem: szabad hallgatni lelkünk szózatára. Szabad hinned érzéseink szerint, szívünk, hagyományaink diktandója szerint. És nem kell félnünk a háború után elkövetkezendő háború túlerejétől sem. Velünk a múlt, velünk a jelen. Jövendőnket pedig kicsatázzuk tiszta eszményeink tiszta fegyvereivel. Úgy hangzik ez, mint a tósztok szokásos kreszcendója. Pedig nem a szólamok belső dinamikája kedvéért teszek ezzel pontot az előcsatározások sommázására. Hanem egyedül azért, mert így hiszem. És hitről lévén szó (a vallások dolga, úgy-e bár, mégis csak többé-kevésbé a religiónak is kérdése?), tán szabad hittel is argumentálni. Igaz, ez szubjektív valami. De ami elteti, ami ható és cselekvő energiává fejleszti: objektív erő. A zsidóság pedig duzzad ma is ez erőtől.

Hermann Struck (Berlin):
Jude in Lodz

Az orosz harctérről
Lodz-i zsidó

SZILÁGYI GÉZA: IZRÁEL

I.

A sok ág furcsán és szeszélyesen
Kanyargva szét, egymástól messze vágyik.
Ki látja, nem is hinné senkisé,
Hogy egy fatörzsből nőtt ki mind ez ág itt.

A sok levél tarkáll vad-színesen,
Amint gyér napfény elballag fölötte.
Ki látja, nem is hinné senkisé,
Hogy mind e levél egy fatörzs szülötte.

Fa vagyok, melynek más-más minden ága,
Amely százfajta levelet terem;
Lombkoronám képét de sokszor váltja:
Am egy maradt mély és szent gyökerem!

II.

Imák ellen, mikit már meg sem értesz,
S fájdalmasan kóválygó dallamok
Varázsa ellen nincs, mi vértéz.
Hiába lázongsz, hogy mért is kísért ez?
Lelked tőlük még mindig megsajog.

Magad az imát többé el se mondd,
S nem zümmögöd az ódon dallamot,
De mihelyt hallod, rég elomlott
Multak hűvös ködében fölborong ott
Mindenik ősd, a sok rég halott...

S dehogy akarnál tőlük menekedni,
Szemed feléjük rokonul tekint,
Szíved' tőlük el nem választja semmi,
Csak egyre vágyol: mellettük pihenni,
Miből levél, ha por leszel megint...

III.

Amig egy könnyetek lesz,
Amig egy jajjotok van,
Lelkem meg nem tagadhat,
Szívem remegve dobban
Tiértetek majd.

A kacagókkal együtt
Nem kellene kacagnom,
Vidámság maskaráját
Könnyű vón odahagynom,
S percig se bánnám.

De sóhajtókkal együtt
Sóhaj ez ajkon is kel,
És siratókkal együtt
Siratnom nékem is kell
Az ősi átkot,...

MOLNÁR ERNŐ: SZÉP HELENKE

elénkének, a hallgatag, kedves, szép Helénkének katonaférje, a losonci tűzér, jött fel a napokban hazulról Pestre, a harctérre visszaindulóban. És ő meséli, hogy beteg az én egykori legendás szépségű unokahúgom, a háború árva letaroltja, — a baba a sírban már, Hermann a harctéren, a mellben halálmag, — s hogy nagyon vágyódik vissza a tarcali hegyek szelíd lankáira, a szelíd hajlású szőlőhegyek alá, hol házasságuk egyetlen, rövid esztendejét élték le, csendes boldogságban; mignem a háború vad forgószele a fiatal férjet a csaholó érckomondorok közé sodorta, a hallgatag, szép Helénkét pedig, a beteg madárkát, visszarepítette a Hajdúság egyik poros falucskájába, vissza — a rozoga, apai házba, a susogó akáclombok közé, melyeknek zenéjét lányságának ábrándos szívével oly sokat s oly sejtelmesen hallgatta.

Helénke, tűnő káprázata ifjúkoromnak, családi legenda, hosszú, hosszú esztendőig ismeretlen ismerős... Mily messzire is esik a gögös, füstös Pest a konok, poros Hajdúságtól... Megjártam már akkoriban a büszke, fekete-sárga császárvárost, megjártam már a spree-menti germán Babilont is, — ő, de még mindig nem érkeztem reá, hogy

Hermann Struck (Berlin):
Jüdischer Lastträger in Lodz

Az orosz harctérről
Lodzi zsidó hordár

Hermann Struck (Berlin):
Jüdischer Zeitungsverkäufer in Lodz

Az orosz harctérről
Lodzi zsidó újságár

a nemes, sudártermetű hajdúsági lányok közé lelátogattam volna. Csak hallottam, családi tereferéken, legendás szépségedről, termeted sudárságáról, hamvas arcod szelíd bájáról. És regélték, hogyha a nagyobbik leányhoz, az eladóhoz, kérő jön, Helénkét idegen városok rokonainál kell elrejtetni, hogy a kérők szíve, szépségét megpillantva, helytelen sínekre ne szaladjon. (O, és ő most nyugodt, boldog asszony, míg tereád a bánat és a halál leskelődnek...)

Mikor én Helénkét, a szépségest, a hallgatagot, megismertem, már eladósorban volt. A tavasz szent pompája fátyolozott át az olvadó hótól csatakos hajdúsági mezőkön, mikor a kattogó vasszörnyeteg megtorpant a kedves, apró állomás akáclombjai előtt. Helénke várt rám s mi tagadás, a legendás sugárkéve, amit a fantázia köréje vont, közelről szertefoszlott kissé, de arányos, teli termete pompásan sudárlott, szabályos arcvonásai szigorú szépséget árasztottak, csillogó, mély perspektívájú szemei messzi távolokban komolyodtak. Kevésbeszédű s hallgatag volt Helénke azokon a napfényes, tavaszi délutánokon, mikor a párás mezőkön ögyelegtünk, — apjától örökölte ezt, a csudás, fejlett testtel együtt, melybe azonban az anya beteg tüdeje rejtezkedett belé, szegény Helénke, te csiszolt gyémánt, halálos, mély karcollással. S míg kérőiről ejtegetett egy-egy szót, falusi zsidó leányok — jövőendő istenfélő, jámbor

zsidó anyák — mély, egyszerű lemondásával, nemes arcéle úgy rajzolódott bele a napsütéses mezőbe, mint a reneszánsz-kori festők nemes, komoly, velencei asszonyportréinak profiljai.

S Helénke, a szépséges, a komoly, a következő tavaszon már asszony volt. Bár négy leány sürgött-forgott még otthon, a szerény szülői házban ökivüle — az apa a malomban felügyelő, havi harminc forintok éhbérével a szegénység robotos rabszolgája (ó, milyen isteni bizalommal és erővel tudnak szegény, falusi zsidó emberek gyermekeket nevelni, családot eltartani!) —, mégis sokan törték magukat a legendás szépségű Helénke keze után. Am a szülők zsidó kevélységét nem tompította le a szegénység — és válogattak. Az egyik kérő, egy jobbmódú falusi boltos, nem tetszett, mert nem volt eléggé járatos a zsidó tudományokban, a másik pedig, egy rusztikus földbérlo, elveszítette minden chance-át, mert nem tartotta meg kellőképpen a szent szombatot. S az egyszerű, komoly leánynak egyetlen szava sem volt a szülei akarattal szemben, még akkor sem (ó, minő viharok poshadtak rabláncon ebben a csodálatos szívbén!), mikor nagyatyja, az épületfakereskedő, a nagy „lamdn“, az ő fiatal, derék, bár túlegyszerű, üzletvezetőjét kommandálta neki, — vallásos, jámbor fiú, megtartja a szombatot és járatos a sászban és a poszkím-ban, a talmudi tudományokban.

És Helénke, a szép, a hallgatag, a mélyszívű, a lemondás glóriása, aki úgy vette az életet, mint a kis diák az ő iskoláját: magától értetődőnek, zúgolódás nélkül, — most már Tarcalon főzte az egyszerű ebédeket férjének, őt várta már meleg étellel delenként és édes szájjal, őhöz köthette már örökre a vér bilincse. És gyermeket szült Helénke a férjének, fiút, és szoptatta a gyermeket és közben dolgozott, míg a gögicselő, édes kis ajkak napfényre nem szívták az anya mellében leselkedő halálmagot s míg fel nem kavargott a háború forgószele és Hermannt katonának vitték.

Az idei nyáron, a második háborús esztendő nyarán láttam utolszor Helénkét, szülei házában. A nap utolsó sugarai az elmúlás, az alkony végső tűzével csókolgatták végig, az aranyporos, csillogó falombokat, mikor a szürke falusi tornácajtó előtt megpillantottam alakját. Ó, hol a nyugalmas, boldog mult, a szépséggel teli, ó, hol az édes ifjúság? Egy hajlottvállú, beesett arcú anyóka állt előttem, akit elnyűtt már a gond és a betegség. A láz piros rózsái tüzeltek az arcon, melyre szánó csókot leheltem és a rettegő félelem a harcos férfiért s a félő rettegés a beteg fiúcskáért (szenvetésben megöregedett, elráncosodott arcocská!) ő mily ádázul egyengették a kór láthatatlan férgeinek útját... Odakint pedig az élet tombolt, erős deli hugai sétálgattak háborús udvarlóikkal, lábbadozó, falusi harcosokkal, az ablak alatt (vajjon az ő belsejük is metyeles-e a titokzatos halálféreggel?).

A gyermek meghalt s most úgy mondja Hermann, aki ismét meg fogócskát játszani a halállal, hogy Helénke visszavágyik Tarcalra. Boldogtalan asszony, szerencsétlen anya, tarlottlombú fa, mi elől menekülsz, mi után vágyakodol? Aggó szülédnek nem akarsz-e terhére lenni, kiáltó bajodban s néma bánatodban, bánatos mimóza-lélek, te? Vagy hugaid elől menekülsz, a viruló pompázó élet elől, mely a halódásodról nem akar tudomást venni s bántja hervatag lelkedet? Vagy lázfényes szemed a halál suhanó kaszáját pillantotta meg már és az elmúlás hideg lehe lebbent el lázpiros orcád mellett, hogy egykori, rövid, illó boldogságod helyére menekülsz, sejtelmes előérzetben, halódó pille, hogy emlékeid selymébe begubózva s lelkedre szíva halk órák röpke mámorát, megszödd fehér halotti lepledet és megbékélt szívvel várd be a hideg Kaszás halálos suhintását?

PETERDI ANDOR: MEGYEK.

*Mint egy sötét felhő,
Mint egy kósza lélek,
Mikor a csönd eljő,
Megyek tiközétek.*

*Megyek tiközétek,
Holdfényes éjjelben,
Ha szunnyad az élet
A nagy messzeségben.*

*Aranycsillag fénylik
Fejfátokra éjjel,
S a szellők regélik
Zokogó beszéddel:*

*Hogy mit is szóltatok,
Az utolsó szóval,
S merre hajollatok,
A bús szemgolyóval.*

*Kinek izentetek,
Sóhajjal, intéssel,
Amikor szívetek
Elhalt az éjjellel?*

*Megyek tiközétek,
Mint egy kósza lélek,
Ellesem, az éjnek
Vajjon mit regéltek.*

*Es ha visszajövök,
Egy bús dallá válok,
S megrikatom vele
Ezt a rossz világot...*

SALOM ASCH: A SZENT

Varsó, 1915 ősztől

Szomorú emberek hosszú sora vonul az úttalan utakon: a háború áldozatai. Es mennek a zsidók széjjeltépett ruhákban, ünneplő kalapjaikban, vállon és kézben kis vagyongájukat cipelik; hátukon a zsákba kötött ágyneműt viszik. Egyik megkészt és batyujába viszi maga és felesége ünneplő ruháját; a batyu egy csücskéből kikandikál az új paróka. Egy másik zsidó pedig két szombati gyertyatartót fog kezében, hóna alatt egy „machzort” szorongat.

líhegve viszik pólyás testvérkéjüket. A legenergikusabbak a leányok, a tíz, a nyolc, sőt a hétévesek. Helyettesítik az egész kicsinyeknél az anyát, a hosszú havas úton karjukba ringatják őket és halk énekekkel csitítgatják.

Az asszonyok és gyermekek között megy Chajim Fischer is. Öreg, fáradt zsidó, kiégett arccal és hullámos hajjal. Karjában — mint anya gyermekét — viszi az imaköntösbe pólyált tóratekercset. Minden rábeszélés hiábavaló volt, hogy a többi közé, a kocsiba tegye, Chajim kincsét karjába ölelve megy az asszonyok és gyermekek között. Ha kérdezik tőle „Chajim, hogy van a gyermeked?” akkor megcsókolja a tóra tekercset

Hermann Struck (Berlin):
Gräber ermordeter Juden in Kiernozia

Az orosz harcterről
Zsidó mártírok sírjai Oroszországban (Kiernozia)

Ezek azok a kincsek, melyeket megmentett, mikor otthonából elűzték. A nagyobb fiúk apjuk mellett mennek. Sokan közülük segítenek az öregeknek és egy-egy csomag bőrt, vagy más megmentett árút visznek fiatal vállaikon. Legtöbben azonban nagy foliánsokat ölelnek magukhoz, a talmudot, a bibliát, melyeket apjuk könyveszekrényéből mentettek meg, mikor jött a parancs, hogy két órán belül ürítsék ki a várost és mikor a nagy sietségben nem tudták, mit vigyenek magukkal. A kisebb gyermekek anyjuk mellett mennek, annak kötényébe fogódzva, vagy

és feleli: „jól”. A község között, a kocsí előtt megy a város rabbija, oldalán a dajan és az előimádkozó. A rabbi, akárcsak a legegyszerűbb zsidó, egy parasztbundát vett magára. Egyetlen felsőruhadarabját levetette és a kocsiban levő tóratekercset takarta be vele. A hosszú úton azonban, melyet meg kellett tenniök, esett és havazott és ezért Mózes, a mészáros, nem nyugodott addig, míg az ő bundáját föl nem vette a rabbi. A rabbi szakállá reszket, nemes, halvány arcából ijedt zsidó szemek merednek elő és a nap felé fordulva kérdezik „miért?”. Tisztelettel és rész-

vétellel néz a község a rabbi felé, kitől azt reméli, hogy majd megmondja, miért és meddig — de a rabbi hallgat.

Először az ügynök, ki a legszemtelenebb az egész városban, fordul a rabbihoz: „Rabbi, először is kenyeret a gyermekeknek” és a rabbi így válaszol: „Mit akarsz, úgyis zsidók közé jutunk”.

A rabbi mögött, a községtől körülvéve halad a kocsí, mint a frigyszekrény, mely a zsidókat keresztülvezette a sivatagon. És mellette mennek a város legelőkelőbbjei és segítenek tolni a kocsit, mert a Roth kocsis lova, az egyedüli, melyet a zsidók magukkal vihetek, már egészen belefáradt. És szívesen segítenek. Mert a kocsí meg van rakodva szentségekkel, a városka összes zsinagógáinak és iskoláinak tóratekercsei rajta vannak, az imaköntösökkel és tórákoronákkal letakarva. A kocsí egyik sarkában, a tóratekercsek mellett, két halott fekszik — két gyermek — kiknek gyöngye teste nem bírta ki a hóvihart és záport és útközben meghaltak. A kocsit követik a gyászoló anyák.

A kocsí egy másik sarkában, távol a holtaktól és a tóratekercsektől fekszik Aharon Mózes menyasszonya. Feje kendővel van letakarva, mert mióta az a szerencsétlenség történt vele, mióta félig halva letek a lovak lábai alatt az istállóban, hol a kozákok tanyáztak, ez idő óta nem akarja látni a napot és eltakarva tartja arcát.

Mikor a zsidókat hirtelen elűzték, nem tudták mit csináljanak a leánnyal. Mert a szerencsétlenség óta Aharon Mózes menyasszonya állandóan ágyban feküdt és senkit sem bocsátott maga elé. A rabbi maga vitte karján a kocsiba és a tóratekercsek mellé fektette. És mikor az előkelőbbek közül többen kérdően néztek a rabbira: „Ő együtt a szentségekkel?“, akkor így szólt lassan a rabbi a dajához: „Ő is a tiszták és szentek közé tartozik és megérdemli, hogy a szentségek között nyugodjon, mert ő is a zsidóság mártírja”.

Hermann Struck (Berlin):
Hunger (Lodz 1915)

Az orosz harctérről
Éhínség

DR. FÜRST ALADÁR: HÁBORÚS BIBLIAI EPOSZOK

Régen volt, nagyon régen, tavaly volt, még békeidőkben, mikor a Mult és Jövő egyik gyönyörű sobuóthi számát Mózesnek, a kinyilatkoztatás hősének szentelte. Előkelő izlés és tudós alaposság valóban sokoldalú képét vetítette elénk az emberek legnagyobbikának. Bemutatta képben és írásban a vallásalapítót és törvényhozót, a népek tanítóját és a próféták atyját. Csak egyre nem gondoltunk akkor, hogy Mózes hadvezér is volt, hogy harcos nép élén vívta Isten csatáit, hogy alakját erőre, tartásra, bátorságra oroszánhoz mondták hasonlatosnak. Képzőművészeink fantáziájának is merő idegennek látszott Mózes lóháton, vagy hadiszekerén, sisakosan és vértesen!

Ami persze nem jelenti azt, hogy soha, sehol nem is látták ilyennek. — — A naív néplélek mindenkor a maga képére teremti őseit, ideáljait: háborús időkben tehát a Bibliából is kiérezte a zsidó a háború szelét; erőteljesebbnek, keményebbnek, kevésbé idillikusnak találta az ott rajzolt életet, mint amilyennek a mi fáradt, ál erkölcsnemesítő, túlművelt korunk szemében tükröződött. Ilyenkor az Egyiptomból való kivonulás, a honfoglalás és honberendezkedés valóban győzelmes hadak útja. És amit az egyén ösztönszerűen megérez, azt művészi öntudattal megszólaltatja a költő!

És tényleg keletkeztek igaz bibliai époszok, melyeknek alaphangja a háború; — ha nem is nálunk. Távol keleten, az örökösen harcrakész Perzsia bülbüldalos Siraz városában állt ama költők bölcsője, kik ebből az egyéni szemszögletből tekintették ős históriánkat. Éltek pedig e poéták, mester és tanítvány, az egyik a XIV. század elején, a másik kerek 200 évvel később — a mi távozó középkorunk, a gettó virágzása és a költészet általános krízise idejében.

Ott ugyanakkor az Ilchanok mongol dinasztiája alatt mindenféle politikai és vallási jogokat, nagyfokú szabadságokat élveztek a népek. A perzsa nemzeti irodalom meg egy nagy költői lángész kései árnyékában sütkérezett. A híres Firduszí, Szt. István kortársa, terjedelmes királyepopeijával, a Sahnaméval, nemcsak a nép egész multját vont be a halhatatlanság fényével, hanem az utána következő költészet fejlődésére is rányomta példaadó, kanonikus bélyegét. A gazdag irodalom élvezői közé tartoztak a zsidók is, kik az országban elég szép számmal laktak. Ok a perzsa költői termékeket átírták a maguk héber írásába és ilyformán pl. Nizami és Hafiznak egyenes közvetítői lettek nyugatra, Európába. Lelkük megtelt a perzsa élet ideáljaival, a mohamedánizmus keltette képzetekkel: szellemileg asszimilálódtak gazdanépükhöz. Mig végre önálló képviselőiket is elküldték a perzsa Olimpusra: *Sahint* és *Imranit*.

Kiváló magyar tudósnak, Bacher Vilmosnak köszönjük emez érdekes poéták ismeretét. Tőle tudjuk, hogy e költőket, kik perzsa nyelven, de kizárólag hittestvéreik számára héber betűkkel írták műveiket, odahaza állandóan olvasták, sőt a legújabbban, Bucharából Jeruzsálembe szakadt zsidó településnek egyik tudós tagja, Simeon chacham, szükségét látta 1902-ben, hogy földieit részére újra kiadja Sahint.

Sahin büszkélkedik is poézise komoly, zsidó jellegével. Noha Firduszt vallja feltétlen mesterének, egyik költői önmegszólításában így ír: „O Istenem, bocsáss meg Sahinnak, véd be szívébe a hitért való lelkesedést! O erősen tartja kezében az ősök köntöse szegélyét — — Szavai dat hirdeti szolgálóidnak, nem költ a kárhoztatandók módjára léha, haszontalan dolgokat. Beszédje mindenestül szent és szellemi, dísz sem származik Rumból (Görögország), hanem Jeruzsálemből.“ Zsidó mindenekelőtt négy époszának tárgya. Az első és legterjedelmesebb, körülbelül 10,000 párvers, melyet ismertetője Mózes-könyvnek nevez, a Pentateuch négy utóbbi könyvének történeti foglalatja, a Genézis-könyv viszont a patriárka korát dolgozza fel, második felében elég híven

Hermann Struck (Berlin):
Die Wacht an der Pilica

Az orosz harctérről
Őrség a Pilicán

Hermann Struck (Berlin): Mackensen (Skizze)

Mackensen (Vázlat)

követvén Firduszi Jusszuf és Suleikáját (József és Putifárné). Az Ardesir (= Ahasvéros) könyvében ügyesen kombinálja a perzsa királyéposzt a hasonló szellemű Eszther-megillával; ennek függelékéül szerepelhet végül az Ezra-könyv. Mindvégig tehát a biblia tárgyköréhez tapad Sahin; keleti mondákkal, irodalmi floskulussal, bőszavú elmélkedésekkel ugyan gazdagon felcifrálja, de tendenciája mondhatnám rabbinikus. „A Tóra ismerői kivesztek. Nemsokára alig lesznek, kik olvasni, valódi értelmét felfogni tudják. Azért szerkesztettem ezt a magyarázatot, perzsa nyelven leírtam, hogy mindenki, tanult és tanulatlan olvassa és Mózes nagyságát megismerje“ írja egyik helyen.

Tehát Mózes emberfölötti nagysága az, ami Sahint elsősorban megihlette. Neki szenteli Muzsája elsőszülöttjét, az ő emberi erényeinek, isteni csodatételeinek magasztalásából ki nem fogy a többi műveiben sem, állandóan bizonyos apologetikus célzattal Mohamed prófétával állítja párhuzamba, illetve szembe. És „Isten oroszánja“, „a feltámadás napjának szószólója“ — amint Mózes mohamedán szójarással szívesen nevezi — élete delén, népe élén elsősorban és főleg hadvezér, kit rokonnak és egyéb ifjaknak egész vezérkara övez. Bacher szavaival: „A Mózes-könyv eme részletei bemutatják nekünk a biblia tiszteletreméltó alakjait, valamint a velünk szemben álló ellenséges hadvezéreket, amint csatabárdok módjára, hatalmas karral kezelik a fegyvert, fölényes tudással vezetik az ütközeteket, egyéni párviadokban legyőzik az ellenséget és a bátorság csodáit művelik, akár a perzsa királyéposz hősei“.

Némi szemléltetés céljából nézzük egy-két példán, miképen színezi, gyakran az Agada felhasználásával a biblia háborúit.

Ámálek lovas népét maga *Ámálek* fejedelem vezérli elefánton. Mózes Józsuát küldi ellene. Az párbajban leteríti az első, a második leventét, majd mikor tömegesen tamadnak rá, akkor 180 embert levág közülök. Végül fenyegetőzve megjelenik a fővezér, de Józsua kardcsapásai alatt ő is elesik. Most az izraeliták mennek át ellentámadásba, míg Mózes, Aron és Chur a hegy tetején imával fordulnak Istenhez. Különösen tíz hős tűnik ki bátorságával, köztük Eleázár, „ki részeg elefántként rohan az ellenek”.

Arád királyának orvtámadását a biblia csak három mondatra méltatja (Mózes IV. 21. fejelet 1–3.). *Sahin* valódi stratégiai hadműveletet ír le. Káhir király kémek által értesül Izrael közeledtéről; isteneiben bizakodva éjjel meglepi az alvó tábor, sikerül is zsákmányhoz jutnia, de a felébredő örök lármájára visszavonul. Reggel Mózes csatasorba állítja a népet: *Jair* 100,000 emberrel vezeti a jobb, *Pinchas* a balszárnyat, Mózes és Eleázár a centrumot. Az ellenség a heves támadásnak nem tud helytállni, míg a király maga újra lelket nem önt belé. Ám az is, a zászlótartó is, mind a kettő elesik Eleázár kezétől és Mózes hadai 24 órán keresztül üldözik a megfutó ellenséget. Hét nap múlva eléri a fővárost, melynek lakói azt híven, hogy saját királyuk tér meg győztesen, örömeikben lerombolják a falakat. A várost felszántják és hét nap alatt csodálatos mó-

Hermann Struck (Berlin):
Jüdischer Zeitungsverkäufer in Lodz

Az orosz harctérről
Zsidó ujságárus Lodzban

Hermann Struck (Berlin):
Alter Jude in Lodz

Az orosz harctérről
Lodzi öreg zsidó

don árpa nő a helyén, hogy legyen abrak a lovaknak.

A *Szichon* elleni harc szintén hármastagoltságú csata képében folyik le előttünk. Társa, *Og*, a régi mondában az öskor óriásait képviseli; állítólag már a vízözönnél és Ábrahám harcaiban szerepelt. Egész népe félelmetes ormányosokon közeledik Izrael felé. „Hisz ezek démonok, mit tehetünk mi *Ahrimán* ellen?” — morogja hitetlenül a nép. Erre maga Mózes indul a vezér ellen fegyvertelenül, csak botja van a kezében. Mikor *Og* az ősz ember fényes alakját meglátja, elébe megy és rövid szóváltás után övénel fogva fel akarja emelni. De nem bírja. Hirtelen azonban Mózes alakja megnyúlik 10 rőfnyire, botja is ekkora lesz, avval ugrik egyet és vesszejével úgy bokán találja *Ogot*, hogy az hanyatt esik és meghal.

Midjan ellen *Sahin* kétszer indított bosszúhadjáratot. Első ízben Józsua és Eleázár vezérlete alatt beveszik az ország fővárosát és megölik *Balak* királyt. Másodízben *Pinchas* a sereg fővezére és feladata a nők csábítása miatt a *midjanitákkal* együtt a *moabitákat* is kiirtani. Ot fejedelem fegyverkezik ellenük: zsidó részről *Dan* törzse végzi az előörsi szolgálatot, *Benjamin* alkotja a hátvédet. A fejedelmek közül négy már elesett, végül az utolsó hősködve lép a harctérre. De *Pinchas* leinti: Bátorságodat mutasd, ne a fogadat! Csakhamar őt is eléri végzete és háromnapos csata után az ellenség tönkre van verve.

Hermann Struck (Berlin):
Kuchenverkäufer in Lodz. I.

Az orosz harctérről
Lodzi pogácsaárús. I.

Ekkor Pinchas megpillantja Bileámot, az őskajánt és buzogánya egy ütésével leüti szamarával együtt.

Amít Sahin kezdett, azt ugyanabban a szel-
lemben, sőt kifejezetten mint hű tanítvány foly-
tatta Imrani, vagy Ibn Imrán = Amram fia.
Minthogy Sahin, „aki ezt a forrást először meg-
nyitotta és a szomjuhozó ajkaknak üdítő itallal
szolgált, a világ teremtésétől Mózes haláláig meg-
énekelte a történetet“, ő el akarja beszélni, mi
történt az isteni oroszlán távozása után, Salamon
haláláig. „A győzelem könyvének“, fath-námé-
nak nevezi könyvét, „mert győzelem és szerencse
barátságosak voltak hozzám“. A ránkmaradt
vagy 5000 párversben részben Józua-korabeli
honfoglalási harcok, részben Saul és Dávid ural-
kodásának kimagasló eseményei vannak tár-
gyalva. Harcok, háborúk tehát bővíben akadnak
itt is, a hadi események kiszínezésénél azonban,
mivel úgy a zsidó, mint a mohamedán monda e
korra vonatkozólag már sokkal szegényesebben
csepegtette olajos korsóját, Imrani főleg a maga
leleményére és a perzsa éposz hagyományos for-
muláira volt utalva.

Mindenesetre érdekes és tanulságos lehet szá-
munkra is e két költő példája. Honuk hű fiai,
de vallásuk buzgó rajongói: amannak szolgálnak,
mikor emennek szépségeit, értékeit kifejtik. És
mi egyebet tett a zsidóság mindenkor, mikor a
háborút nemcsak írni, hanem csinálni kellett,
mikor akár tollal, akár tettel helyt kellett állnia
a haza és felekezet szent két-egységeért!?

DR. KOHLBACH BERTALAN: SZEGÉNY FOGOLY TEFILLINJE

Ki nem emlékszik Vörösmarty megható versére:

Most is ül az asztal mellett,
Imakönyvében keresget...
Régi, jó, de kopott jószág,
Melyet még csak a barátság
S egy pár ernyedt szál tart össze,
Oly igen meg van viselve...

A szegény asszony könyvéről szól meghatóan
a fiú; anyja beéri az imádságos könyv más felével,
hogy a szomszédasszony is imádkozhasson.

S ha van Isten mennyországban,
Nem imádkoznak hiában.

Ami a zsidó vallásos öreg anyának is az
imakönyv, a nagy korban mincha-sziddur, az a
zsidó férfi jámbor szíve szerinti tefillin. A tóra
után szentségben ez következik, hiszen ez még
a szóba is követi. Milyen csodás az intézmények
körforgása; a zsidóság őskorában, Izraelben, amulett
volt és még ma is, több mint háromezer év után
gyakorta — a rítus követelte szentségen kívül —
az: amulett bajban, veszedelemben.

Jól emlékszem én Gyula bácsira, a győri 19-esek
egyik hős kapitányára; édes anyja, a hatvanas
években már modern, művelt nő, az olasz harc-
térre elküldte volt küzdő fiának a tefillint és

Hermann Struck (Berlin):
Kuchenverkäufer in Lodz. II.

Az orosz harctérről
Lodzi pogácsaárús. II.

úgy tekintették is anyja és fia — talizmán volt, golyóhárító.

S ez eszmetársulást Vörösmarty, Deutsch Gyula százados és a tefillin közt mi idézi fel?

Megmondom: Tábori levelezőlapot olvastam; rendkívül heves, több napon és éjjelen át tartó harc győzelmesen végződött ránk nézve, mint hónapok óta általában. Székely fiúk támadtak; az ellenség megfutott; üldözés közben sok-sok fogoly került daliáink kezébe: orosz, szibirják, tatár és zsidó.

Szibirják és tatár megajándékozzák apró emlékekkel hős fiainkat; a zsidók is szeretnének valamit adni. De nem vittek egyebet magukkal, mint a már teljesen a ruházathoz tartozó tallisz kátont, a kis talliszt, és egyetlen ingó vagyonuk a forrón össze-vissza csókolt, könnyel áztatott tefillin. Ki tudja nem-e száll róla is legenda, hogy már néhány katona annak köszönhetette az életét, hogy a golyó megakadt a „tefillin sel rós“ vagy „sel jad“ szentírási verses börtökjében. Ki tudja, nem-e talliszban, tefillinben áldotta meg az apa a frontra távozó ugyan így felöltözött fiát. Leszedte a fiú a tefillint, keblére zárta, megcsókolta az ajtófélfá zsidó díszét, a ház amulettjét, a „mezuzát“ és indult a harcba, háborúba hazájáért. En nem hiszem, hogy az orosz zsidó — a középkori meg-

A zborói zsidótemplom (Halász Lipót kir. mérnök felvétele a Magyar Zsidó Hadi Archivum számára)
Die Synagoge von Zborov (Ungarn) nach dem russischen Einbruch

szorítások és öldöklések dacára is — nem hazafias. A szíve mélyén talán üdvét, boldogságát várja hazájának, ha a német-magyar kultúra győzelme reformokra kényszeríti az elfogult maradiságot, de lelkesen ontja a vérét szülőföldjeért.

S az egyik zsidó fogoly előszedi legföltettebb kincsét, a tefillint; válogat, melyiktől is váljon meg, a homlokát díszítő és védő, vagy a balkarjára való toktól... „viel mazl!“ és odaadja a fél tefillint az egyik hős támadónak.

„Vegye egy felét jó névvel,
En beérem más felével...“

MEZEY SÁNDOR: MA

Ezüst hintómon örült paripákkal
Vágtatok véled a mámorba vakon.
Hajrá! Talán egy óra az élet,
S a perc füttyörészve ül a bakon.
Áldott rohanás ez. Véres, szakadatlan —
Minden a máé — s a máma elég —
Nem tudom, édes, holnap, holnap,
Hogy holnap élek-e még?

Rád ontom a csókom: muljon a szádon
Csók, remegő vágy, sóhaj, szerelem.
Két kézre pazarlom aranyom, virágom,
Szakadjon s hervadjon öledbe velem.
Törjön a lelkem, mint kráter, eléd ma,
Míg hamvadva utolsó szikrája elég —
Nem tudom, édes, holnap, holnap,
Hogy holnap élek-e még?

Legyél gyönyörű, kacagó telje gyönyörnek,
Mosolyod ragyogó, drága selyem,
Légy fénye csodáknak, visszhangja meséknek,
Áhitat, mámor, szépség, szerelem —
Virága vágnak — délig nyitó csak,
Pusztai tűz, mely egy éjjel elég —
Nem tudom édes, holnap, holnap,
Hogy holnap élek-e még?

A TEMETŐBEN

— MESULLAM DAPIERA —

A temetőben, ködös éjben
Ki ismeri a sirokat?
Ki tudja, látja, lent a mélyben
Hol sötétlik a kárhozat?

Ki tudja, látja, hol egy szent sír,
Min örök mécs az égi fény
Es rajta Isten dicsfelhője,
Mint egykor Sináj tetején?

(Patai ford.)

EMÁNUEL JÓZSEF: JOEL HAGYATÉKA

Joellel való első és utolsó találkozásomat fogom többek között ennek a históriának során elmesélni.

*

Akkoriban — gyerek voltam még akkor — a nyarat rendszeren Lemesen töltöttem a nagyapámnál. Lemes egy kicsi sárosmegyei falu, másfél utcával, egy sereg elvadult gyümölcsöskerttel, amelyek előtt görnyedt falu, roskatag tetejű, züllött házikók gunnyasztanak. A házakat tótok lakták, akiket azonban nyaratszaka nem igen lehetett látni, hála a tót Széchenyinek, aki az „Alföldre, tótockák!” jel-szavát adhatta ki. A falu határában a Tarca vize folydogált, Tarca vizében pedig ezüst pikkelyű halak és meztelen tót gyerkőcök hasították für-gén a habokat nyári melegek idején. Zsidó hit-község is volt a faluban — 7—8 családot tehetett az egész — és a nagyapám volt a „rasekól“, vagyis elnök. Reggelenként, mikor még föl sem száradt volt a hajnali harmat, kézenfogott a nagyapám és elvitt magával a templomba. A templom a falu végén állott, a körjegyző cserepestetejű háza zárta be utána a sort. Büszkék voltak erre

Az orosz harcterről: A grodeki zsinagóga
(Tábori Kornél felvétele a Mult és Jövő számára)
In der Synagoge von Grodek

Az orosz harcterről: A grodeki zsinagóga
(Tábori Kornél felvétele a Mult és Jövő számára)
In der Synagoge von Grodek

a templomra — ha járni nem is igen jártak belé — a lemesiek nagyon. Másfél évszázad zúgott már el fölötte, de falai tűrték minden viszontagságot, az idő csak a hívek sorában okozott nagy pusztítást. Sokan meghaltak, de még többen elköltöztek, be a városba, ki Kassára, ki Eperjesre; az öreg templom küszöbe táján kezdett ütközni a fű... Ez pedig a templomok halála. Lelke van a templomoknak, talán a bennük elsőhajtott sok zsolozsmás reménységtől, a hívők istent hívó fohászkodásától. És az ódon templomok lelke meg-érzi a pusztulás leheletét, amely a hívek fogyásával száll feléje. Ép volt a templom, falai állták a kárpáti viharokat jobban, mint valaha, de bent a vén falak között valami homályos szomorúság terjengett, a haldokló templom komor színehagyottsággal fogadta magába az embereket. A nagyapám volt egyetlen hűséges, öreg barátja az öreg templomnak. A vörhenyes hajnalontúli napsugarak már együtt találták a két öreget és es-ténként gyászosan libbenő gyertyalángok festették öreg nagyapó sziluettjét gulliveri arányokban a kopott falakra.

Hát egy napon, amint ballagunk a nedves, harmatos, napsugaras reggelben a templom felé, szokatlan eset történt. A nagyapám csodálkozva csó-válta a fejét és hitetlenül próbálgatta ismét meg ismét a kilincset. A templomajtó zárva volt.

Vagyis még nem volt kinyitva. Nem nagy dolog, csak éppen szokatlan.

— Szaladj, fiam, szolt hátra hozzám, hozd a kulcsot!

A kulcs Koós bácsinál, a kántornál volt, aki ott lakott a templom tözsomszédságában. Kántori minőségében, üres óráit baromfi és egyéb halandó állati nyakak elnyisszantásával ütötte agyon, amely foglalatosság távolról sem gátolta abban, hogy egyházi tisztségét is illő méltósággal ne viselte volna. Sameszi teendői egyébiránt sohasem lépték túl a templomkinyitás és becsukás határait, nem is szólva a velejáró fürdőfelügyelői állásról, ami szintén nem igen kívánt meg nagyobb lélekzetű nekilendülést.

Koós bácsi máskülönben egy nagyszakállú, kicsi emberke volt, akit sokoldalú hivatala mellett már rég fölemésztett volna egyebek között az unalom, ha háza mögött ott nem terpeszkedik vala a hosszú zöldseges és egyebes kert, amelynek palántái hasznos szórakozást nyújtottak, az unalom meg éhség óráiban. Mert bár — a lemesiek szerint — a fizetése fejedelmi volt (4 forint egy hétre), mégis Koós bácsinak, akit a jó Istenke meg a soványka, elaszott felesége nyolc neveletlen, száj és gyomorral rendelkező gyermekkel áldott nyakon, nagy szüksége volt erre a kertcskére. Termett ez neki tököt, borsót, lencsét, paszulyt és ami fő, krumplit, amely eledel vezető szerepet vitt a Koós család étrendjében, holottan a vészopó termelők — kimondani is hajmeresztő — két forintot is elkértek mázsájáért!

Elég annyi, hogy Koós bácsi éppen kapált, gyomlálgatott a fundusán, mikor odaloholtam a kulcsért. A szegény Koós bácsi, akin rövid mivoltán kívül minden hosszú volt, a tincseitől kezdve a színehagyott kaftánjáig, lesímitotta a homlokáról gyöngyöző verejtéket és a tényállást meghallgatva, pontos tereprajzát adta háza pítvarának, lógván benne egy meghatározott szögön a templom kulcsa.

A pítvarból az egyetlen szobába nyíló ajtó nyitva állott; a szobában reggeli álmában a nyolc gyerek. Egy-két rozoga festett parasztágy és... furcsa volt ez nagyon! — egy hosszú, meglehetősen függélyes falú teknő a földön, ebben feküdt Joel. Arca gyűrött volt és szintelen és amint ott feküdt összeszorúlva a szűk alkotmányban, sovány lábászára mozdulatlanul meredt elő a kopott takaró alól.

Akkor ijedten néztem egy percig magam elé. Úgy éreztem, olyanformán rémlett abban a pillanatban, mintha koporsót láttam volna magam előtt a földön csöndes lakójával.

De Joel megmozdult. A fáradt szemhéjak lassan fölnyitak és én siettem kifelé a nyomasztó légkörből a napfényes szabadba.

Igy esett meg Joellel való első találkozásom.

Osszel, az ünnepek után összepakolták Joelt a cökmökjaival egyetemben és elküldték bóchernek a miskolci jesivára. Joel ekkor 15 éves volt és a gardróbja egyáltalában nem volt aránytalannak mondható az apja módosságával. Egyetlen öltözet ruhája, hála az anyai kéz gondos toldás-földásainak, nem mutathatott ugyan fel folytonossági hiányokat, ellenben kis faládikója, amiben az egyéb ingóságoknak kellett volna, nem is nagyobb tömegekben elhelyezkedni, jelentékeny részben üresen maradt.

Koós papa három idomtalan könyvszörnyeteggel tölte be a telhetetlen alkotmány ásitó száját.

— Jól vigyázz rá! — mondta fiának ennyi apai nagylelkűségtől meghatva a lemesiek derék mindenese. Ötödik ükőd, a jámbor és istenes reb Lipmann vásárolta ezeket a könyveket 86 évvel ezelőtt, a föld teremtésének rövidített számítás szerint 573. esztendejében. A fiának vette, aki akkor szintén jesivába — a drohobiciba — készült. Akkor még hatan voltak a könyvek, mint a Misna csoportjai, amik szintén hatan léteznek. Nos, azóta apától fiúhoz vándoroltak a könyvek és öt nemzedék hármát tönkrehasznált belőlük. Nagyon becsesek előttem ezek a könyvek, mégis örülnék, ha eljövendő unokáimnak Isten segítségével és a te szorgalmazd folytán nem jutna belőlük. Tanulj, fiam! az Isten, kinek neve áldassék, már e földön sem hagyja jutalmazatlanul az igaz érdemeket. Lásd, leendő mestered reb Leibis fia, is olyan kicsi bócherli volt, mint te mostan és a gyönyörű, nagy, szépségesszép tudományával mennyire fölvitte a jó Istenke a dolgát. Míg én, aki reb Lipman könyveiből, sajnos, csak egyet tudtam tönkretenni (rongyos volt már az is nagyon), ennyire lent maradtam. Nem panaszkodom, mert hisz panaszkodni bűn, de bizony nem hazudnám, ha azt mondanám, hogy kutya a sorom. Jó tanácsnál egyebet nem adhatok neked, de ha megfogadod őket, te egyébbel is elláthatod majd a fiaidat. Menj! Az Isten áldjon meg és óvjon meg idegen tudományoktól!

Ez volt az öreg Koós útravalója fia számára, mikor az a nagy útnak nekiindult. Még kiballagott vele a félórányira fekvő vasuti állomásra, vállán cipelve a nem túlságosan súlyos cakumpakot, ott markába nyomta a menetiegyet és feltuszkolta a vonatra.

Ütközben, az elhagyott szülői ház miatt nem nagyon emésztette Joelt a bánat. Mégis, ahogy egymásután tűnedezték a messzeségbe az ismerős hegyek-halmok, egy kis szorításfélét érzett a torlán és bizonyos melegséget a szemeiben. Judit iutott az eszébe, a Fábán kocsmáros tízéves kis lánya, akivel két évvel ezelőtt meghányták-vetették, hogy férj és feleség lesznek. Szép kerekded, szabályos arca volt a kis Jutkának és a kreol polikája, a meghatóan pisze orrocskájával ott égett Joel bucsúzó gondolataiban. Joelnek most az a jelenet járt az eszébe, mikor szent fogadásuk

napján megcsókolta a kislány arcának bársony-puha bőrét. Akkor nem érzett benne semmi különösebb gyönyörűséget, csak azért tette, mert valahol hallotta, hogy ez így szokás. Most azonban életre ébredt előtte a jelenet és szájában érezte a csók, az első, szűz csók édes gyönyörűségét. És most szeretett volna leszállni a vonatról és visszamenni Lemesre, hogy megmondja neki, hogy figyelmesse a fogadásukra, az esküvésükre.

A vonat rázásától megbillent odafönn a ládikó és a súlyos ódon kötetek nehéz koppanással ütdöttek annak falához. Joel fölneszelt álmodozásaiból. A könyvek... ő, a könyvek már hívják, vonják. Nincs itt helye puha álmodozásnak édes, kacagó, vért bizsergető szeretésről. A harcok ideje következik most... És fölegyenesedett Joel mint a szálla és szemében dacos tüzek villámlottak, mikor megfogant benne a kemény elhatározás:

— Hát zörgettek már odafönt ti elhunyt apák komor szellemei! Zörgessetek csak! Nem hiába zörgettek. Én megbirkózom a sárgult lapok erdejének betűtömegével. Átalúszom, átalküzdöm, átverekszem magam a hínáros szövevényen és felhágok diadalmasan a csúcsok magasságába, a tudás tiszta zuzmarás régióiba. És enyém lesz az ész, enyém lesz az erő, enyém az emberek elismerő hódolata. És elviszem akkor mindezt a kicsi falumba és odateszem mélységesen alázatos, győzelmes szerelemmel egy édes egyszerű, kicsi, de szentséges teremtes lábaihoz.

A vonat zakatolását duhaj parasztok nótázása harsogta által, mikor Joel ezt a fogadalmat tette a személyvonat harmadik osztályában Miskolc és Kassa között.

*

Mint érett komoly férfiú szállott le Joel a miskolci állomáson. Nagyhamar bele is rendezkedett a megváltozott életbe. Szegény embernek nagyon mindegy, hogy itt vagy amott érzi magát rosszul. A fő, hogy jól érezze magát. Ez pedig hiányzott Joelnél, lévén a vándorkoszt nehezen megszokható multság egy önérzetes ifjú embernek. De csak belejött valahogy. A jámbor miskolciak, a mennyire lehetett, megédesíteni igyekeztek ezt a keserű kenyeret. Szülői szeretettel, tárt karokkal és bőséges lakomákkal fogadták őket. Az volt a boldog, aki négyet ötöt fogadhatott hetenként vendégül közülök.

Ekkor nekiesett Joel a magolásnak. Egy régi talmudista-mondás állítja, hogy nem is igazi tudás az, amit százegyszer át nem ismételték. Ami érthető is. Mert vasból legyen az a koponya, amely a talmud kacskaringós szövevényét egyszer s mindenkorra magába akarja zárni. Tengernyi energiát pazarolt erre Joel. Az alvást lassankint mint haszontalan időtöltést négy-öt órára redukálta. Amint teltek multak az évek, azonképpen növekedett Joel híre. Mint 20 éves legényke kezdte lepipálni a betűfalásban megöszült notórius ször-

szálhasogatókat, ő lett a jesivának az ifjú bócherkák által megcsodált oszlópa, büszkesége; a lemesiek pedig eleve fenték a fogukat, hogy öreg papjuk 120 éves korában bekövetkezendő halálával Joelt ültessék az elárvuló tisztségbe.

Mikor már minden ilyen szépen indult, elhatározó fordulat történt Joel életében. A Rebbe Pestre költözött és kedvencét, Joelt, magával vitte a fővárosba. Itt — hogy az elkeseredett öreg Koós bácsi szavaival éljek — megszállta őt a Sátán gonosz szelleme. „Studírozni“ kezdett. Értve ezalatt amaz idegen tudományokat, amelyekből annyira óvta fiát annakidején.

Joel ekkor már azon az úton volt, hogy végkép kiábránduljon a faluból annak népével és szépével egyetemben. A szép, vallásos meggyőződése recsegett-ropogott a zajló áradatban és Judit — akit 3 éve látott mint serdülő, éretlen kislányt utoljára — a Judit egyszerű falusi képének emléke egyre homályosodott előtte a nagyváros fénylő ragyogásában.

Ezidőtájt sűrűn írkált kérő, kesergő, sőt fenyegető leveleket az öreg Koós Budapestre. Esett ezekben hivatkozás mindenkire, az istenes reb Lipmantól föl egészen a jó Istenig, aki már e világon sem hagyja büntetlenül az ellene mindenféle istentelen epikureus tanokkal történő vétkezést. De Joel hajthatatlan volt. Nagyon udvariasan és nagyon tiszteletteljesen, de visszautasította apja jóútraterítési kísérleteit.

Ezek a levelek mindazonáltal sok keserűséget okoztak a fiúnak, aki alapjában véve engedelmes tisztelője volt öreg édesapjának. De ezt még csak elintézte volna önmagával valahogy. A jó öreg tulságosan konzervatív — gondolta magában — és ha a fiúk mindig apjuk nyomdokain haladtak volna, egy lépéssel sem jutott volna előbbre a világ. Ezzel nyugtatta meg magát. Hanem ez még nem volt minden. Anyagi gondok szállták meg Joelt. A jövedelem, amit korrepetálással és más efajta koplalászi foglalkozási ágakkal keresett, nagyon kevés volt, az élet meg drága. Aztán a könyvek, a vizsgadíjak... Valahol a hatodik gimnáziumi osztállynál tartott már a szegény Joel, sok, keserves nélkülözés, küzködés árán — amikor végkép megfeneklett. Nem volt pénz a vizsga letévéhez. Hetekig szaladgált, szimatolt valami szerény kis pénzforrás után. Hiába. Ekkor fagyasztgatta Joel energiájának utolsó cseppjeit. A három könyvből, a reb Lipmann ősi könyveiből még egy hevert odahaza valahol. Elég értékes könyv volt, régimódi pergamentkötéssel és Joel amint hazafelé baktatott fáradtan, szédülő aggyal, éhesen, arra gondolt, hogy a néhány hatosért, amit az antikvárius adna érte, a jóllakásig megébédélhetne egyszer.

— Egy hölgy várja odabent — mondta a szoba-asszonya, mikor hazaért.

Joel egykedvűen, fásult közömbösséggel nyomta meg a kilincset.

Die Synagoge
in Sofia

A balkáni harcterről. A szófiai zsinagóga
(Herczeg Géza haditudósító felvétele a Mult és Jövő számára)

A szobában Judith várta, gyerekálmainak királynője, gyönyörűen, hatalmasan, ifjú életerővel telten, kibontakozva. A feshő rózsabimbó nem lehetett üdébb, az örök szépség nem varázslatosabb nála. Joel megbűvölten állt meg az ajtóban. Mintha egy évezred ezer tavaszának minden virága illatozott volna a szűk hónaposszobában, mintha millió parányi ezüsthangú üvegcsengő muzsikált volna előtte sejtelmes tündérfinomságú muzsikát...

Ezúttal komoly volt a lány és ünnepélyes:

— Az apám meghalt, Joel és én teljesen árvaságra jutottam. Egyszer, régen, én ígéretet tettem neked. Azt hiszem, te is nekem. Az apám már háromszor is férjhez akart adni, de én nem mentem. Vártam reád. Azt mondták otthon a faluban, diplomás embernek készülsz, nem kellek már neked; én vártam reád. De az apám megfogadtatta velem halálos ágyán, hogy a gyász hónap leteltével asszonnyá legyek. Kéröm van kettő ezidő-szerint. Ezt azért említem, mert nem akarom, hogy száналomból, vagy rosszul alkalmazott kö-telességérzetből cselekedj. Nem tudom, Joel, hogy csak a tudományszomjad áll e köztem és közötted, vagy más, még erősebb gát is. En erőt vettem a női méltóságomon és eljöttem hozzád, hogy meg-kérdezzem tőled: eljössz-e hozzám. Aldozatot nem kérek, el sem fogadok tőled. A kívánságodat, az akaratodat, a parancsodat akarom. Ha akarod, én mosolyogva távozom innen, hogy soha viszont ne lássalak többé, de ha úgy kívánod, engedel-mesen megyek haza utánad a mi kis falunkba, hogy osztozzam örömödben, bánatodban.

A lány nagyon szép volt, Joel pedig fáradt és törődött. Az okos, behizelgő, simogató szavai lánggra lobbantották a régi szenvedélyt, a lány szépsége megfogta, hatalmába kerítette az ér-zé-keit. Egy kis korcsma a hozzátartozó szatócs-

üzlettel is hívta, hívogatta a gondokba és nélkü-lő-zésekbe merült Joelt; egy szelíd, zöldlombú, nyu-godalmas falu ködlött a szakadozó idegzetű fiú előtt.

Joel hazament szatócs-nak, korcsmárosnak és családapának Lemesre.

*

Mint élemedett, három-gyerekes népfölkelő vo-nult be egy ködös téli na-pon Joel és két hónappal utána mondta el asszonyá-nak az eperjesi hadi-kórházban — ahová a Kárpátokból vitték — végrendeletét, amint itt következik:

— A vagyonkám a tied legyen, a kis leány-kánkat házasítsd majd ki belőle, ha megnő. A két fiamra nem hagyok semmit. Azaz mégis. Zriel azt a vén könyvet fogja kapni, amit annak-idején Pesten felejtettem volna, ha te el nem csomagolod; Simonra a gimnáziumi bizonyítvá-nyaimat hagyom. Ok talán, megosztott erővel be fogják tudni fejezni azt, amit én félbe voltam kénytelen szakítani...

*

Ekkor láttam Joelt utoljára.

A holttestet, a közelségre való tekintettel, haza engedték vinni Lemesre. Este érkezett meg a gyalulatlan koporsó, amit letettek öreg apjának földpadlójára, egyetlen szobájában. A koporsó fölött szomorúan szikrázott egy hosszú gyertya. Úgy rémlett előttem, mintha a koporsó furcsa, függé-lyesfalú teknő volna... benne a halott katona arcán az álom nyugodt mosolya derengett.

ÁLOM

— JEHUDA HALÉVI —

Isten! mily szép közeledben
Ittasulni dícsfényedben!
Bűvös éjjel lenge szárnyon
Szentélyedbe vitt az álom.

Lobogott az oltár lángja,
Köröskörül tömjénpára,
Léviták szent dala zendült
S én daloltam velük együtt.

Fölébredtem és a lélkem
Ott lebeg még közeledben,
S mire vágyva, égve epedt,
Tovább zengi énekedet.

(Patai ford.)

KISS ARNOLD: SEMPER IDEM...

Vannak selymes, függönyös ágyak,
Damaszt és brokát-vánkosok, lágyak,
És mámor leng köröttük.

S vannak ágyak, kopottas olcsók,
Párnáik: durva, fakó lengyolcsok,
És örök gond mögöttük.

És vannak vackok, kemények, búsak,
Sóhajok rajtuk könnyekbe fúlnak —
S úgy lázítanak csatára.

Legyen bár márványtermeknek ágya,
Legyen bár hörgő sóhajok háza,
Vagy koldus szalmazsákja:

Mindük fölébe egy végzet írva,
Egykoron egyformán könnyezve, sírva
Alvoók révbe térnek. —

Halottja lesz majd mindegyik ágynak.
S mindegyik ágyon fekete gyásznak
Fájó könnyei égnek...

FEJES-BOLDIZSÁR FERENC: ÁMENT VÁROK

Valami nagy Áment város
Szétvetett karral, ámulón...
Hátha, hátha esnek csodák
E mennyköszántott nyárutón.

Világlo tüzeket város.
Cinóber-szín északi fényt.
Vagy üstököst, mely végiggyujt
Eget, poklot, reményt.

Szédítő parancsot város,
Örült nagy akarásokat:
Hogy megálljon végre ez a
Száguldó cirkuszi fogat.

Hogy csönd legyen végül, csönd, csönd,
Ajtatos templomi álom.
S mosolyogva szenderegjünk
Pálmafödte, bibliás ágyon.

Hogy egy Isten-szív jöjjön el
Megbocsájtó, tiszta, márvány.
Hogy valami Amen jöjjön
Viharüző, szentelt szivárvány!

ABÁDI IMRE: JERUZSÁLEM KÖVEI

— Királýsírok —

n a királýsírokat akarja látni? Akkor menjen a párisi Louvre-ba, barátom, — szólt egy jeruzsálemi tanár, mikor említettem, hogy a királýsírokat szeretném látni.

Sajnos, amilyen különös és meglepő volt első pillanatra ez a tréfás megjegyzés, annyi igazság van benne, mert ami a királýsírokból *királýi*, az tényleg Párisba került és csak az maradt belőle Jeruzsálemben, ami *sír*. Körülbelül egy félszázaddal ezelőtt ugyanis egy előkelő, befolyásos francia zsidónő, ma már nem tudható, milyen okkal és föltétellel, a királýsírokat a franciák birtokába juttatta. A franciák aztán nem elégedtek meg azzal, hogy a legbecsesebb keleti történelmi emlékek egyike a tulajdonjog egy kissé misztikus historiájú átruházásának révén nevükkel kapcsolatos lett, — hanem a birtoklás viszonyával visszaélve — mohón vetették magukat a királýsírok érdekességeire és addig, míg lehetett — az összes művészi kivitelű szarkofágokat, de még az egyes sírkamrák ajtaját is, a párisi Louvreba szállították.

Das Grab Zacharia's bei Jerusalem

Zacharia sírja Jeruzsálem mellett

Cassas: Reconstruction der Königsgräber

A jeruzsálemi királysírok rekonstrukciója Cassas szerint

Elképzелhető, mekkora műbeccsel bírnak ezek a szarkofágok, ha a franciák, pénzt és fáradságot nem kimélve, azon voltak, hogy ezek a királysíri rekvizitumok minél előbb párisi fedél alatt legyenek. Hogy egy zsidó műtörténeti tanulmányhoz, úgy a stílus, mint a technika szempontjából mily megbecsülhetetlen adatokat nyújthatnának ezek, talán fölösleges hangsúlyozni. Az volt a tervem, hogy összegyűjtöm a zsidó műtörténet összes adatait, még pedig visszamenőleg egészen a szentély koráig és a „Jeruzsálem kövei“-ről írandó könyvemben egy külön fejezetet szentelve ennek a tárgynak, ismertetni fogom valamennyit,

és művészeti szempontból elsősorban a zsidók előtt a legbecsesebb és ami az új zsidó kultúrának csaknem nélkülözhetetlen tartozéka volna, mindabból valamennyi nemzetnek jutott, csak a zsidóknak nem maradt. Berlinben, Párisban, Sztambulban, Rómában s ki tudja még hol, merre, de szanaszéjjel vannak a világon ezek a műkincsek, akárcsak maguk a zsidók. Ami igazán szép és valóban értékes zsidó emlék létezik, mindannak csak üres hült helye található Palesztinában, illetve Jeruzsálemben.

Ami tehát látni való és tanulmányozásra méltó dolog volna, az hiányzik a királysírokból is. És e

sírok öre, a baksis biztos reményében csak azért vezet le bennünket a sírkamrába, hogy éppen csak benézzessen velünk a siváran tátongó üregbe, ahol a franciák learattak minden learathatót.

A gyertyát, egy kissé fölemelve én is, mint annyian előttem, bedugtam fejemet a sötétségbe, de fojtottan és keserűen kellett föl kacagnom: hisz itt az idegennel tulajdonképpen csak egy régi, rossz viccet csinálnak, persze, szóltam visszafordulva és egy pillanatra indulatos lettem, de aztán szótlanul, lehorgasztott fejjel indultam vissza a városba.

Cassas: Ruinen der Königsgräber bei Jerusalem

A jeruzsálemi királysírok romjai (Cassas metszete)

KACZÉR ILLÉS: SALAMON

1.

gyere már aludni, — zsörtölt az asszony s a hangja álmosan nyöszörgött a százfolt-takaró alól.
— Mingyárt — dünnyögte Salamon kelletlenül. — Megyek tüstént.
— Ej, gyere már — türelmetlenkedett a felesége. — Gyötri a fény a szememet. Biztosan elmúlt már éjfél.

— Még nem mult el. Még korán van.

— Dehogyan van korán. Órák óta hanykolódom a nyoszolyán. Nem hagysz aludni.

— A mécs elé teszek egy cserepfazekat, ha bánt a világosság.

— Ne tégy eléje fazekat: oltsd el. Egeted a drága olajat.

— Azonnal készen leszek és eloltom. Csak pár percig hagyj még.

— Készen leszel? — perelt Salamonné és felült az ágyon. — Mivel leszel készen? A tanulmányaiddal? Talán bizony papnak készülsz!

Salamon az asszonyra nézett. Kicsi, csinos nő volt, de borzas és bosszús s a férfi úgy vélte egy pillanatra: maga a sátán szállott vele pörbe ezen az éjszakán. Pedig már olyan közel van a nagy fölfedezéshez, hogy tán csak pillanatok kellenek.

— Eh! — kiáltotta s egy türelmetlen mozdulatot tett. Hüvelykujját a fülére tapasztotta, tenyerével ereszt tapasztott a homlokára s a szemét belefúrta a pergamenbe. A szája mozgott, ahogy olvasta a furcsa, apróbetűs kézírást, hangját nem lehetett hallani.

Az asszony kihívásnak vette a dolgot. Mintha csak azt mondta volna Salamon: „Nekem dudálhatsz!” Haragosan lóbálta kezét, az állát előre nyújtotta és lublákolt, mint a pulyka.

— Ha könyvmolyhoz akartam volna menni, papné is lehetett volna belőlem. Ma jobb dolgom lenne. Volna szakácsném és vízfordó legényem. Volna fehér dunám és paplanom, nem ilyen rongyból összetakolt takaróm. Volna két szobám, vagy talán három és kezet csókolnának nekem az asszonyok. Volnának porcellántányérait és üvegkancsóim. És poharaím. És rézedényeim. Volna szép lámpám, amivel a padmalýról, amely-

Josafat sírjának rekonstrukciója Cassas szerint
Cassas: Reconstruction des Grabs Josafat's

Cassas: Ruinen des Grabs Josafat's

Josafat sírjának romjai (Cassas metszete)

ben petróleumot égetnék. S ha az uram éjnek éjszakáján is bújni akarná a könyveket, kitenném a szűrét a konyhába, vagy a nappali szobába: nekem ne zavarja az álmomat. Az éjszakát azért teremtette az Isten, hogy aludjon az ember, s aki mécsesét éget éjjel, megcsalja az Istent.

Salamonnak keresztülzömmögött a fülén a perlő szó, de úgy tett, mintha ennyit se hallana. Lógatta magát, mint az éji tanulók s énekelve dünyögte a kabbala-kézirat szövegét.

„Hajtsd meg magad háromszor az égnek, háromszor a földnek, suttogd el hétszer a titkos ígét, melyet szerzett vala Salamon...”

— Minek neked a tudomány? — rikácsolt a hitves, aki az álom utolsó csöppjét is kipörölte magából s kezdett félelmes lenni, mint egy rohanó csataló.

— Csak egy szegény köszörűs vagy. Egy nyomorult kis köszörűs vagy, aki alig keresel annyit, hogy eltartsd az asszonyodat. Pár hitvány fillért hozol haza naponta: ebből aztán főzzek neked és ruházzalak. Hozhatnál több pénzt, hogy ne kellene vízzel főznöm. Ha köszörűs vagy is: a másik késfaragó házat vesz nemsokára. De te lusta vagy, Salamon, lusta vagy. Komoly munkához semmi kedved. Biztosan átaluszod a nappalt a talicskád előtt. Ráteszed a lábad a kerékhajtóra és szunyókálsz. Persze, aki éjjel virraszt... A tűzbe vetem azokat az ostoba könyveket. A tűzbe.

Salamon fölkel az asztal mellől és azt mondta: „Nna!” Nem az asszonyhoz szólt, hanem önmagához: Készen vagyok. Pár pillanatig meredten állott s a feleségére bámult. Nem látta az asszonyt, nem is hallotta. Mintha valami rendkívüli esemény történt volna vele: káprázatok forogtak körül.

Azután megnyílt a szeme meg a füle s hallotta a veszekedő feleséget. Homlokát haragosan összeráncolta s szokatlanul önérzetes lett.

— Hallgass! — szólt rá az asszonyra. — Hallgass! Nem tudod, kivel perelsz. Második Salamon áll előtted. Utóda lettem a bölcs királynak, aki értett minden állatok nyelvén. Hallgass.

Az asszony elhallgatott. Sose ijedt meg, ha a férje rászólt, de most megdöbbsent.

— Ez a Salamon meghíbbant, — gondolta s tágranyílt szemmel meredt a férjére.

S csak fokozódott a rémülete, amikor látta, hogy férje a kemencéhez megy, fölfricskázza az aluvó macskát, dorombol hozzá, várja a macskaszót, velenyávo g s minél furcsábban miákol az állat, annál furcsább fintorral arcán miázik maga Salamon.

— Meghíbbant, meghíbbant — ijedezett Salamon neje. Arcára húzta a színes foltokból összetákolt paplant s összegémberedett, mint a sün, amely támadást vár. Hüppögve sirdogált, amíg el nem aludt.

2.

— Ki vagy? — kérdezte riadtan a macska, amikor Salamon eléje állt és megszólította.

— A gazdád vagyok, Köszörűs Salamon.

— Azt tudom: De ki adta a hatalmat, hogy a nyelvemen beszélj? Ilyet még nem hallottam.

— Meghiszem.

— A városban van társam elég, mindnek van gazdája, de egyik se olyan hatalmas, hogy macskanyelven tudjon.

— Olyan még a szomszéd városban sincs.

— A dédanyám sokat beszélt róla: milyen ravaszok vagytok ti emberek. Ha a macska a konyhába megy, befeditek a húst és követ tesztek a fedőre; ha az istállóba oson, szaladtok a zsajtárral s fölteszitek a tűzhelyre a tejet. Kílesíték a gondolatunkat is. De hogy valaki értett volna a miákoló beszédhez, ahogy te értesz, erről még nem hallottam.

— Én a kutyák nyelvét is értem — büszkélkedett a köszörűs. — A lovak nyelvét is, a tehenek, a kecskék és minden vadállatok nyelvét. Es tudok a madarak, a halak s a csúszómászók nyelvén.

— Csodálatos! — álmélkodott a macska. — Te vagy az állatok királya?

— Király vagyok. Második Salamon.

— A feleséged királyné...

— Bizony.

Az állatnak csufolódó lett a hangja.

— Ha királyné, miért adta el az ócskásnak a régi csizmádat?

— Eladta?! — kérdezte dühösen Salamon.

— Tegnap. Az ócska köpönyeged is eladta. A zsírt is eladta az éléskamrából s most vízzel főz, amíg friss pénzt nem adsz zsírra.

— A zsírt is!

— Azt is. Rózsás kendőt akar venni a boltban, meg úri cipellőt. Cifrázkodni fog, hogy tessék. Nem tudom: neked akar-e tetszeni, vagy más férfiembernek.

— Összetöröm a csontját! — dühösködött Salamon s az ágyhoz szaladt, hogy számon kérje a feleségét. De az asszony már szunnyadozott s a férj hirtelen meggondolta. Eszébe jutott az iménti zsembelés s félt, hogy előről kezdődik. Az asszony felülkerekedik, nem jó vele kikezdeni. Nagyhirű elődje, Bölcs Salamon is respektálta az asszonyt.

A mécshez ment, megnyálazta két ujját és elcsipte az égő kanócot. A kis szoba elsötétült. Csak a macska szeme világított a kemencén.

Lefeküdt. De nem tudott elaludni. Háborgott benne a gondolat, hogy az asszony nem ismeri. Nem tudja ki ő, mennyivel más, mint a másik köszörűs, akivel mindig előhozakodik. Mennyivel több, mint más férfiember, akinek tetszeni akar... Miért adta el az ócska csizmáját? A köpönyeg is jó volt még. S a zsír?...

Ilyen kisded dolgokkal bibelődött szegényes nyoszolyáján II. Salamon. Sokaig nem hagyták aludni a gondok. De végre is szenderedni kezdett. Új alattvalója a kemencén, lehunyta pilláit, hogy elsötétítse a kis szobát és altatódalt dorombolt neki,

— Furcsát álmodtam — szólt mosolyogva az asszony, amikor kora reggel fölkel.

Salamon az ágy szélén ült s a csizmáját huzogatta. Az asszonyra nézett s a mosolygás ráragadt. Milyen szép az asszony, ha fölébred. S milyen fiatal!

Beszélgetni akart. A napfény is szebb zivatar után: pörlekedésre jólesik egy kis csendes diskurzus.

De nyílt az ajtó s egy hang beszólt.

— Hé, köszörűs!

— Parancsoljon, nagyságos úr, — kiáltotta szolgálatra készen Salamon. Magára kapta köntösét s kiment.

— Ezt a tört köszörűld meg, de mielőbb. Jó éles legyen. Ha jól dolgozol, forintot kapsz.

Erdézféle lehetett, vagy talán földbirtokos, akinek kora reggel oly sürgős köszörűlni valója volt. Sörtés kalap volt a fején s kis hegyes szakáll az állán. Kezében porázon izgékony agár.

A köszörűs kitolta taligáját és munkához látott. Előbb a nagy kövön köszörűlt, azután benyúlt a kulcsos fiókba, piszkos rongyok közül kiszedett egy kis kerek barna követ, vigyázva mintha gyémánt volna, ráhúzta a tengelyre és gyű! A köszörűkő pörgött, mint az orsó s a finom mivű penge alatt csak úgy röpült a szikrara, akár a kas körül a méhek.

Az agár szűkölt. A köszörűs ránézett és visszamorgott. Az állat csaholni kezdett, Salamon levette a tört a körül és visszacsaholt. Az eb rázta magát a szíjon és dühödten ugatott.

— Ne mérgesítsd a kutyámat, köszörűs.

Salamon nem hederítette figyelmeztetésre. Visszaugatott. A kutya nem bántotta. Lekuporodott a porba és panaszosan vinnyogott.

— Uram, — szólt a köszörűs — a tör készen van. De kérlek, ne hamarkodd el a dolgot. Ne öld meg azt a szegény asszonyt, hátha ártatlan. Várj reggelig. Meglásd, mosolyogni fog reggel. Te is mosolyogni fogsz és megbocsátasz neki.

Az idegen elsápadt.

— Honnan tudod?

— Tudom. A kasznárt se bánts, a fiatal ember ártatlan lehet. Szereti a feleségedet, kívánja. Dehát bűn-e, ha szép valaki.

— Köszörűs, — ordította a kutyás úr — hogy merészeled magad beleártani?

Kikapta a tört a kezéből s a kutyaostorral végigvágott rajta. Egy forintot dobott feléje és elrohant.

Salamon megtapogatta fájós karját. Hurka dagadt rajta végig a válláig. Fölvette a forintot s odaadta az asszonynak.

— Főzz rajta ebédet — mondotta rosszkedvűen s a nyakába rántotta a talicska istrángját.

— Gyű! — nógatta önmagát és nekivágott a városnak.

Társzekér jött szembe s a köszörűs rányerített a két ígás-lóra;

— Mit visztek, cselédeim?

— Láthatod — nyihogott az egyik — költöztetünk. Az az úr hurcolkodik, aki ott baktat hátul, és vigyáz, hogy le ne potyogjon valami a szekérről. Fene sok a bútor. Már harmadszor fordulunk.

— Csak látnád — mondta a másik paripa — milyen sok szép holmija van. Az ülés alá rejtette gazdám az ezüstneműt: ezt aligha látja viszont a cihelődő pasas.

Salamon szörnyűködött.

— Jó ember, — kiáltotta a szekér után ballagónak — vigyázzon a holmijára. Az ülés alatt ezrei vannak elrejtve.

— Köszönöm, — szólt a költözködő és nevetett.

— Elrejtve? — ordította a fuvaros és fölemelte a fedelet. — Ehun van: itt nincs elrejtve. A nagyságos úr is láthatja, hogy itt van a drágább limlom. Hogy el ne lopják. Nincs igazam?

— Igaza van — szólt a nagyságos úr s gyámoltalanul mosolygott.

Salamonon pedig végigsózott az ostor. Most már a hátára is felszaladt egy fájó, vörös hurka. De nem törődött vele.

— Dühös a gazember — mondotta magában.

— Mert nem sikerült a tolvajlás.

Elégedetten, szinte vidáman tolta maga előtt a köszörűsboltot.

Amerre elhaladt, köréjesereglett az utca.

— A köszörűs megbolondult.

— Minden kutyával szóba áll.

— A tehenekre is rábödül.

— Verést is kapott. Elverte a tehenesgazda. Azt mondta rá, hogy a kút mellett feji a tejet.

— A béres is hatalmasan végigporolt rajta. Ugy-e, János, elverte kend derekasan?

— Nem kérdezte senki — hangoskodott János — s ő rámfogta, hogy a jászolból lopom ki a szénát és eladom. Hogy ki mondta neki...?

A rendőr tizszer is szétoszlatta a sokadalmat. A suhancnép a távolból követte Salamont s leste az alkalmat, hogy ismét köréje tódulhasson.

A halasbödénál már várt az alkalom. A halas kosarában egy kövér potyka kapkodott levegőért. Tátogatta kopoltyúit meg a száját. Salamon hozzálépett és nyitogatta-csukogatta az állkapcáját, ahogy a siketnémák szokták.

— Mi bajod, potyka-fiam?

— Ilyet kérdezni is! — sopánkodott a hal ugyanolyan néma-beszéddel. — Haldoklok, amióta kihúztak a vízből.

— Baj, baj.

— Szomorú a halál, de százszor szomorúbb itt a testvéreim hathetes hulláin. Van nyolchetes

halott is. Csoda, hogy az egész piac ide nem gyülekezik a szagra.

Salamon a nép felé fordult.

— Aki félti az egészségét, ne vásároljon ebből a halból. Nem friss: merő kolera.

A piac hahotázott. A halas a rendőrt szólította.

— Konstábler úr, hallja, mit mond ez az ember? Vizsgálja meg ezt a potykát, ez nem friss? Hazaviheti biztos úr: nézze meg az asszony is, az ért hozzá.

A rendőr eltette a halat.

— Azon eleven. Ej, köszörüs, be sok galibát csinálsz. Elöttem a rendőrségre!

A nép lármázva-víhogva szegődött az igazság nyomába.

Salamont nem törte meg a tömeg hangossága. Emelt fejjel lépkedett a rendőr után. Már amenynyire emelt lehetett a feje a talyiga hámbja alatt.

Csak akkor gondolkodott el, amikor sirva s a kezét tördelve megérkezett az asszony.

— Szegény férjem, meghibbant. Az éjjel hibbant meg. Sokat bújta a könyveket. Szegény feje. Leg-alább a taligát adják ide. Lesz egy kis boltom. Egy kis kenyerem. Egy kis hozományom. Szegény jó Salamonom. Szegény.

Felkapta a talyigát s indult vele vissza a girbe-görbe utcákon át. Salamon búsan nézte. Kissé megvidámodott, mert arra gondolt, hogy rövidesen mégis csak hazatér. Még csillogott is a szeme, amikor hallotta, hogy felhangzik az asszony éneklő szava:

— Ollót, kést, beretvát köszörülni tessék...

6.

A rendőrtiszt nagyon szigorú volt.

— Ne csicseregen.

A konstábler mosolygott.

— Kapitány úrnak alássan jelentem, a kanárral diskurál.

Salamon felfortyant.

— Én szegény ember vagyok, nem adhatok ezer korona sápot, mint az építész tegnap, százat se, mint a szállító úr, disznót se hozhatok, ahogy ma délelőtt Gerzson kupec hozott. Nekem nincs egyebem, mint...

— Mit karattyol itt ez az ember?! Hiszen ez meg van bolondulva.

— Igenis, kapitány úr, öt kereke van.

— Akkor hívják a mentőket. De tüstént. Hozzanak kényszerzubbonyt is. Veszelmes örült. Szót se! Mentők! Halló, mentők!

Jöttek a mentők s elvitték Salamont. Bedugták egy nagy sárga házba: a bolondok közé.

— Csakugyan veszelmes, — mondotta a főorvos, egy csálhatatlan egyetemi tanár.

— A legveszedelmesebb, — hagyta rá az alorvos. — Mindent tud. Alig hogy bejött, tudta az intézet minden dolgát.

— Az örület egy új nemével állunk szemben

— szólt komolyan a professzor — „mindentudó örület”. Szigorúan őrizni kell a beteget.

Orizték is szigorúan Salamont. Csak a balhakkal diskurálhatott, meg az egerekkel. És a rácson át egy-egy madárral. Nőmeg a csacsival, amely a tejet hozta a betegeknek.

— Födolog, — mondotta a nagyfülű egy napon, amikor tovább ott állhatott Salamon ablaka alatt — födolog, hogy senki se akarjon más lenni, mint ami. Én számár vagyok, de nagyon örülök, hogy nem vagyok ló. Ha ló volnék: hajszoználak. Így megszokták, hogy lassú vagyok. Bogáncsot kapok, de aranyzabért se dolgoznék annyit, mint a ló.

Salamon elmélázott.

— Igazad van.

— Számár vagyok, de nem vagyok számár, hogy ló legyek. Gondolkodni kell, filozófusnak kell lenni, hogy az ember úgy rendezze be az életét, hogy kellemes legyen. Külön bölcsesség kell, hogy érvényesítsük a filozófiánkat. Nem elég a tehetség: ész kell hozzá, hogy fel tudjuk használni. Bizony, kedvesem... De már jön a gazdám, iá, iá.

Salamon bucsúzott egyetlen barátjától.

— Iá, iá!

Az ápolók dörömböltek a cella ajtaján:

— No mi az, Salamon? Mit mondott a barátod?

A köszörüs hallgatott egy ideig. Azután komolyan így szólt:

— Holnap eső lesz.

„Solaimm Aleichem... .

Abrahamsohn Dewo

DR. KÁLMÁN ÖDÖN: AZ ELSŐ JÁSZ ZSIDÓ

— Születésének 100-ik évfordulójához (1816—1916). —

jászberényi újonnan épített múzeum szerény galériájában, a nemes jász-kún kapitányok büszkeképeimellett, halkal húzódik meg egy késői jövevénynek portréja és alatta a cím: „Buck Gábor, az első jász zsidó.”

Szombati ruházatban, ünnepélyes nyugalommal néz körül a szorgalmas, törekvő, élénk észt eláruló szemű zsidó, kire nem egyszer keményen reátámadt mostani szomszédja, a jász kapitány, ha alkonyat felé a városban találta tilalom ellenére, talán még kutyáját is reáuszította. Most egymás mellett díszlenek képeik a múzeumban. Bizony nagyot néznének egymásra, ha feltámadnának! A zsidó, hogy ily előkelő helyre merészkedett, a kapitány, hogy őt szomorú, hazafiatal Bach-huszárnak említik. Hjah! így változnak a szerepek! Ma a szerény zsidó unokái mint tisztek szolgálnak a császár seregében és Szluha kapitány családjának e vidéken nyoma veszett. A Gábor zsidó fia mint megyei főügyész szerez tekintélyt a zsidóságnak s a jász kapitánynak — írmagja ha maradt.

A Jászságban, csakúgy, mint a szomszédos Nagykunságban a szabadságharc utánig nem lakhatott zsidó. Még 1849 elején sem, midőn Kossuth Lajos Jászberényben tartózkodik s lakása előtt egy Freudenberg Márk nevű bácskai zsidó hadnagy teljesít őrseget, még ő sem talál a városban zsidó lakosra. A jász lakosságnak ősi kiváltságai közé tartozott, hogy idegent nem köteles magakörébe befogadni. És a zsidókat is ily idegeneknek tekintik, mint ezt a városi levéltár egy okmánya kifejti a következő év elején.

Ugyanis a jász-kún főkapitány kérdést intéz Jászberény tanácsához, hogy mily véleménnyel vannak bizonyos Bihály Mór pesti izraelita kereskedő folyamodványáról, aki ott letelepedni akar. A városi tanács összeül, az első tanácsos előadja a dolgot és egyhangúlag a következőket határozzák 1850 ik év február 8-ikán: „Dicsőségesen uralkodott Felséges Mária Terézia királynő által a jász-kún nemzetnek adott szabadalamok és szentesített szokásoknál fogva idegeneket keblökbe fogadni és mint közlakost nyert szabadalmaik élvezetében részesíteni kizáró joga egyedül a községnek lévén; ezen jog gyakorlatából kiindulva Bihály Mór által felállítandó bőrkereskedés folyamodására mély tisztelettel azon nyilatkozatott (!) teszi a jelen tanácsi gyülekezet: Miszerint Bihály Mór pesti izraelita bőrkereskedőből lakosaira nézve hasznost háromolni nem lát, sőt ismervén a lakosoknak az izraeliták eránt viseltető ellen-

szenvét, károsnak nézi és ezt csempészkedésre szolgáló alkalomnak tartja. De különben sem lévén azon bőrkereskedésre szükség, miután helyben azzal számos magyar és német tímárok foglalkoznak.

Ugyanezért, valamint a szeplőtlen és királyhozi szükségben tántoríthatatlan magyar ajkú nép az izraeliták beköltözését felsőbb jóváhagyások mellett meg tudá akadályoztatni, úgy ezekután sem hajlandó bárkit is az előbbiektől érdemeket szerzett kiváltságokban a lakosok szembe-tűnő hasznaik nélkül részesíteni. Lévéen egyébiránt e városnak 5 országos és hetenként 2 hetivásárja, melyekben az izraeliták kereskedések szabad gyakorlatát élvezhetik. Mely nyilatkozat tekintetes járási kapitány urnak megküldendő.” (L. Jászberény város tanácsülési jegyzőkönyvei 113. 1850.)

Bihály Mór, úgy látszik, beletörődött igyekezete sikertelenségébe.

Nem úgy Buck Gábor, aki, miután őt még ugyanez év május hó 18-ikán a városi tanács elutasítja letelepedhetési kérvényével, föllebbezett a jász-kún főkapitányhoz, azaz főispánhoz a tanács szűkkeblű határozata ellen. Kérvényében hivatkozik az 1840-ik évi 29. t.-cikkre, ahol a zsidók

szabad lakása és az 1849. évi március 4-iki birodalmi alkotmány 25. §-ra, ahol a szabadköltözködési jog van kimondva. A főkapitány tényleg megsemmisíti a tanács határozatát (2049/1850) és megengedi Buck Gábornak, az első zsidónak a letelepülést. A város nem egyezik ugyan bele, de a hatalmas Jankovich György, akkori főkapitány, ellen mégsem léphet fel nyíltan, ezért a következő megjegyzéssel fogadja a felsőbb határozatot:

„Ezen felsőbbi kegyes rendelet szerint folyamodó Buck Gábor izraelitának e városban tartózkodása, valamint kereskedésének üzése megengedett. Azonban, minthogy a boltokban nyilvános árulhatás és kereskedés üzése egyedül a lakossági és polgári jogokhoz van kötve: mindaz ideig, míg bárki azon jogokkal nem bír, annak boltban nyilvános kereskedés üzése meg nem engedtetik. Eszerint Buck Gábor izraelita, az említett jog bírhatása nélkül boltban árulást nem gyakorolhatván, attól eltiltatik.” (56. 6. 52. levéltári szám.)

Szóval, kezében volt már a fából vaskarika. Városban lakhat, de kereskedést nem űzhet! Gondolt erre egy nagyot Buck Gábor és kibérelte bolthelyiségül a — tiszti ügyész házat. Ügyes fogás volt. Pár nap alatt megjött a jász-kún kerületi alkapitány (2315. szám alatt kelt) rendelete, hogy „Buck Gábor boltot nyithat Horváth Pál tiszti ügyész házában és ebben nem gátolható”... Ezzel meg volt törve a jég. Mint általában mindenütt, de különösen a zsidóságnál végtelenül fontos körülmény, hogy az úttörők céltudatos és bölcs eljárást tanúsítsanak. Buck Gáborban valóban megvolt az arra hivatottság. Egyrészt magaviseletével igyekszik az eddigi ellenszenvet elhárítani, másrészt arra törekszik, hogy a zsidóság hábori-

Buck Gábor, az első jász zsidó
G. Buck, der erste Jude im Comitatz Jász

Die alte Synagoge in Jászberény

A régi jászberényi zsinagóga

tatlanul megszerezze, az őt megillető jogokat. „Buck Gábor folyamodik, hogy a városban és a piarcon az első helyet ő kapja.“ Ezt olvassuk még ez évben, 1850-ben, a városi tanácsülés egyik (940. számú) jegyzőkönyvében. És a város viselkedése már nem merev: „Folyamodó kérése teljesítettik, miután helybeli lakos és a közterhek viselésében részt veszen.“ Ez volt az első engedmény, mit a jász székhely a zsidóknak nyújtott. Amde a lassanként betelepülő zsidókon még ott ült a türelmi adó maradványa, hogy a zsidóktól, mintha idegenek lennének, helypénzt követeltek. „Ezért Buck Gábor izraelita kereskedő, miután a helybeli kereskedőkkel a közterheket aránylagosan viseli a piarci és vásári helypénzfizetés alól magát fölmentetni kéri.“ Ez már kissé merészség volt, úgy látszik. Rendkívül érdekes a válasz, melyet a tanácstól kérvényére kap. Az egyenlőség elve terjed lassanként: „Polgári kiváltságos jogok gyakorlata csak a helybeli birtokos lakosok tarthatnak igényt és csak azok élhetnek azzal s miután a folyamodó izraelita kereskedő csak *tartózkodási engedélyt*, nem pedig *lakósi jogot* eszközölt magának ki, azért azok kiváltságos jogait nem lehet reá ruházni és így az általa kért helypénzfizetés alól sem lehet felmenteni, ajánlván egyúttal nekik *várja be az egyenlőség elvéül kimondott igények testtől olvadását*. Miről hátiratilag értesítendő!“ Ezek után Buck Gábor és a városban egyre szaporodó hitsorsosaira várt a feladat, hogy a nép körében megszeretessék magukat. És ez, mint az okmányok fényesen igazolják, teljes mértékben sikerült is nekik. Közjegyzőileg hitelesített írás is ad bizonyítványt arról, hogy a zsidókat igen hamar megszerette a nép.

A kereskedelmet a század közepéig a görög kereskedők foglalták le; a jász nép előtt az lenézett foglalkozás volt. „Míg a görögök igyekeztek az akkor még jómodú jászberényi nép között a kedvező alkalmat kihasználni, addig a zsidók amazoknak hatalmas versenyzői lettek és ez előnyösebb lett a nagyközönségre. Miután a szabadságharcban meggyőződött a magyar nép a zsidók hazafiságáról, ezeknek a jász-kún kerületekbe való letelepedésüket megkönnyítette. Az első bátor izraelita, aki itt letelepedni merészelt Buck Gábor volt, kinek elhatározása

a zsidóság elleni antipátiának ellensúlyozására, kevés idő múlva teljes megszüntetésére szolgáltatott alkalmat. A jász zsidók megalapítója tehát az aszódi születésű Buck Gábor volt.“ Ezen rövid néhány sorból kiolvashatjuk a zsidóság történetét. Mindelnütt ellenszenvvel találkozik, idegennek tekintik őket, a szűkkeblű tanács kiváltságokra hivatkozik, megnehezíti letelepedésüket, de mikor végre megtelepedhetnek, kitűnik hasznos voltuk, kitűnik törhetetlen, áldozatoktól vissza nem riadó hazafiságuk.

Az első zsidó pontosan 1850 június 19-ikén telepedik meg a jászországban. Rövid három hónappal ezután már tizenegy zsidó családot találunk, jobbra a heti piacok alkalmával már régen a városi nép megbecsülését kiérdemlő, szomszéd megyékből beköltözők kereskedőt. Aszód, Gyöngyös és Pécelről jönnek az első telepések, kiket örömmel fogad Buck Gábor, kis hitközséget alakítva belőlük. Mély gondolkodású ember volt, aki a helyzet magaslatán állott. Egymás után teremti meg a zsidó élet nélkülözhetetlen intézményeit, mindenütt áldozatkészen viselkedve és társait hasonló erényekre ösztönözve. Szeptember 28-ikán megjelenik a tanács előtt és temetőt kér a kicsiny közösség számára. A tanács két tagját kiküldi és az ú. n. szolnoki temető mellett egy kisebb területet jelölnek ki zsidó temetőül, mely ismételt bővítések után még ma is használatban van.

Még alig telik el egy esztendő az első zsidó település napjától, már eljár a tanácsnál, hogy a zsidó kultusznak és kulturának embereit a városban beköltözni engedjék. A városi tanács összeül ismét és kijelenti, hogy nincs ugyan kifogása az ellen, ha Senfeld (Schönfeld) Jakab előimádkozó-sakter és a lengyelországi Borinek (Bondi) Bernát tanító itt megtelepülnek, mert az előbbinek „marhák leszúrása által“, utóbbinak tanítás által biztosítva van a megélhetése, amde szigorúan, büntetés terhe alatt *megtiltja nekik a copf viselését!* (335/1851 és 3456 58 jár. kap. rend.) Ezen rendkívül érdekes rendeletnek valószínűen nem volt semmi bántó célzata, hanem inkább erőszakkal akarták végrehajtani a Galíciából ide-származott zsidók alkalmazkodtatását. Még azt is merem hinni, hogy ezen személyes szabadságba vágó határozat titkos sugallmazója, maga — a kemény magyar, Buck Gábor volt. Miután már tanító és sakter volt, továbbá temetőhely, tehát a zsidó hitközségi élet alapfeltételei megvalának, most már a szaporodó családok számára állandó imaház és a lelki élet gondozására rabbi kellett. Buck Gábor vállalkozik ezek megszerzésére. A rabbiszek betöltésére megindulnak az alkudozások, tárgyalások. Címnek elég szépen hangozott: jászkerületi főrabbi! De fizetni már nem sokat tudtak.

Végre megtalálják emberüket egy kiváló férfiú, Natonek József személyében. Nagy világi műveltségű, magyarul, németül, héberül tökéletesen írni

és beszélni tudó ember, ki a hatóság előtt is nagy tekintélynek örvendett. Templommá pedig az 1154. szám alatti, általuk megvett házat alakítják, mely előbb a csizmadiák céh-háza volt. (56/57. Tanácsulési jegyzőkönyvek.)

Ezzel azután anyakönyvi középpontot nyernek a jászági zsidók. A beköltözés egyre jobban emelkedik. Míg 1851-ben a születések száma 12, addig 1853-ban már 25, azaz több mint a kétszerese, és 1855-ben eléri a 30-at. Már nemcsak kereskedők vannak közöttük hanem iparosok is, még pedig cipészek, szabók, szobafestők, szappanosok és néhány bérlő is. —

Buck Gábornak új gondja van; még egy tanítót akar alkalmazni, hogy a tanítás eredményesebb legyen egyrészt, másrészt, hogy a zsidó gyermekek tiszta magyar nyelvet halljanak.

Borinek Bernát tanító úr ugyanis sokkal ügyesebben kezelte a pedagógia hathatós segédeszközét, a nádpálcát, mint a magyar nyelvet, lévén az ő tannyelve díszes polyák zsargon. Fürst Mayer volt az új főtanító, kinek kellő képesítése volt egy némileg rendszeres iskola vezetésére. Buck Gábor boldogan feszítette a mellét, hogy kéttanítós iskolája van és ott, a felső osztályokban, magyarul is tanítottak! Hogy ez mit jelent a Bach-korszakban, midőn a városi főbírói iktató feliratai is német nyelvűek Jászberényben és ugyanakkor magyarul tanítanak a zsidó iskolában, — ezt kellőképpen alig értékelhetjük.

Örökké emlékezetes szerepet töltött be Buck Gábor 1857-ben, midőn öfelsége megjelenik Jászberényben. Az egész város készült a fogadtatásra. A hatalmas főtéren körös-körül sátorok, avagy talán diadalívek voltak felállítva, minden céhnek külön-külön sátora, melyekben annak előjárói várták öfelségét, aki majd körüljár a téren és minden céh a maga remekmunkáibemutatása mellett üdvözliuralkodóját. Külön sátor volt a juhászoknak, földművelőknek és külön-külön az egyes vallásfelekezeteknek is. Ez időben ötféle vallásfelekezet volt képviselve a Jászországban. A székhelyen magában mintegy tízezer római katolikus mellett, 965 helvéciai, 28 ágostai és 77 görög nem egyesültről ad

hírt a levéltár (U.

Die neue Synagoge in Jászberény

Az új jászberényi zsinagoga

o. 350/47). A görög nem egyesültek voltak a mindinkább háttérbe szoruló görög kereskedők, élükön a híres antiszemita városi tanácsossal, Harsányi Szilárddal. Ezeknek is külön sátor dukált. Ez a görög tanácsos végtelen sokat kinozta fajának kiszorítóit, a zsidókat. Esténként körüljárta a várost, hogy nem akad-e tilalom ellenére a szomszéd városból, faluból bennrekedt zsidó, kit azután éjnek idején irgalmatlanul kihajtott még télen is, a vad éjszakába. Elképzelhetjük, mily buzgósággal igyekezett ez a tanácsos úr lehetlenné tenni a zsidók kérését, hogy ok is külön sátorban hódoljanak az országatyjának. Buck Gábor szalad fűhöz-fához, hogy hön ohajtott vágya sikerüljön és a zsidók, a többi felekezetek mellett álljanak a téren.

Dr. Kálmán Ödön jászberényi főrabbi, tábori lelkész
Feldrabbiner Dr. E. Kálmán (Jászberény)

Szószeftakaró a háború emlékére a jászberényi zsinagógában
Kriegs-Kanzeldecke in Jászberény

Végre mégis csak győzött a liberálisizmus és megjött a kancelláriai engedély, hogy a zsidók is *be-mutathatják hódolatukat!* Nosza, szaladt az engedéllyel Buck Gábor hitsorsosaihoz, hogy megbeszéljék, mint történjék a hódolás! — Forró nyári délelőtt volt. A zsidók sátora piros bársony falazattal, tórafüggönyökkel volt díszítve. Ott állott a tér végén, a mai honvédemlék helyén. Ha a végén állott is, de ott állott. Az iskolás-gyermekek közül a felsőbb osztálybeliek, mintegy negyvenen, fiúk és leányok ünnepi díszben lázasan kipirult arccal állottak a sátor körül dísz sorfalat. Buck Gábor szigorúan meghagyta a zsidóknak, hogy a tanítók felügyelete alatt álló gyermekeken kívül egyetlenegy se engedjenek el otthonról, de maguk a zsidók se jöjjenek közel, csak a hivatottak, hogy méltóságteljesen történjék a hódolás. Midőn őfelsége közeledett kíséretével, a tanulók egy rövid német dalba kezdtek, majd Natonek rabbi előlépett, csengő hangon németül gyönyörű üdvözlő szavakat mondott és őfelségét megáldotta. Ekkor Buck Gábor lépett elő tórával a karján és pár szó kíséretében, a tóra felnyújtásával fejezte ki a jászkúnkerületek össz-zsidóságának hódolatát. Őfelsége kegyesen fogadta az alattvalói hűség megnyilatkozását és meglegedetten távozott a növendékek karéneke mellett. — A berényi zsidó-

ság örömmámorban úszott e feledhetetlen napon és nem volt boldogabb ember széles e világon Buck Gábornál. Hogy ezen, felekezetünket egyenjogositó ünnepség a zsidóság tekintélyét öregbítette, ez kétségtelenül az ő érdeme volt.

Mindezek fölött jótékony volt az első jász zsidó. Bőséges udvart tartott, ahol naponta volt szegény ember az asztali vendég, zsidó vagy nem zsidó egyaránt. Nemcsak családjának, de a helybeli zsidóságnak is szép emléke, Jászberény város 1885-iki 4502. szám alatti határozata. Minden kommentár mellőzésével közlöm az eredeti szöveget: ... „Jászberény város tanácsi végzés: a város hatósága Buck Gábornak tíz szegénysorsú és keresztény vallású egyénnek több éven keresztül gyakorolt segélyezéseért a *legmelegebb köszönetét* fejezi ki és nevezett emberbaráti szeretetének eme fényes tényét *jegyzőkönyvileg is megőröki.*“ Hogy mit jelentett a nagy katolikus város tanácsának ezen spontán megnyilatkozott tisztelete az első jász zsidó iránt, elképzelhetjük: Nem bánták meg, hogy befogadták őt és ezzel a zsidókat körükbe!

Valóban hálával tartozik a jászsági zsidóság Buck Gábornak; nemcsak azért, mert utat nyitott hitsorsosainak e kerületben való letelepülésre és megélhetésre, hanem azért is, hogy céltudatos, híg-gadt és bölcs viselkedésével a zsidó felekezet tekintélyét emelte az új területen. Megérdemli, hogy múzeumban levő képe előtt tisztelettel megálljunk.

Leopold Gedő : Flüchtlinge (Skizze)

Gedő Lipót : Menekültek (Vázlat)

EMÖDI IMRE: HÖFER-JELENTÉS

„...ma reggel óta Tarnov a miénk“
Es fölragyog sok bús szakállas arc
Es ezer szemben boldog könnycsepp ég,
Hogy áthullámozott Tarnovon a harc,
— Ma reggel óta Tarnov a miénk.

Sok hete várták ezt az utcasarkon,
Mig végre itt függ a plakát
S hálaima rezg most minden ajkon
Es ujjonganak apák, nagyapák,
Hogy reggel óta Tarnov a miénk.

Vad szenvedések, korbács és nyomor,
Sár, vér, piszok, száz rogygató szekér.
Halál, halál, sok éhező gyomor
Az országúton. — Es semmi kenyér.
De reggel óta Tarnov a miénk.

Sok hete várták ezt az utcasarkon,
Esőben, sárban minden délután
Es hazatérve ha kérde az asszony
Halkan felelték: „Majd holnapután,
Tán holnapután Tarnov a miénk.

Száz holnapután mult el azóta
Kaftánjuk elnyűtt, folt hátán a folt,
De tudták: egyszer felzúg a nótá
S akkor feléled minden, ami holt
Es Tarnov újra, újra a miénk.

— — — — —
A Dunajecznél halk zsongások járnak,
Agyúszót hoz a hűs tavaszi szél.
Az öregek csak várnak, egyre várnak
Mindannyi hallgat, egyik sem beszél.
Tán reggelre már Tarnov a miénk.

A Dunajecnél megmozdul a róna,
Vad hurrá hangzik. Csattog már a kard.
A Dunajecnél felharsan a nótá
Es lassan száll az „Áldd meg a magyart“.
„...ma reggel óta Tarnov a miénk.“

MOLNÁR ERNŐ: HALOTT KATONA

Mikor *ment*, anyja sirva ráborult,
apja szemébe sötét könny tolult;
s ő csókkal érinté a szent jelet,
mely fénylett fent az ajtófélf felett.

Mikor *vonultak*, a vihar dalolt,
és puska dörrent, ágyú zakatolt;
s míg srappell-tűz rá gyilkos fényt vetett,
szívében édes lányarc nevetett.

S meghalt. Szívébe golyó vert utat —
égnek meredt szeme Istent kutat...
Körötte szél zúg s hull eső hava:
kedvese könnye s anyja sóhaja.

LAKATOS LÁSZLÓ: RACHEL

— Részlet egy készülő színdarabból —

SZEMÉLYEK:

ELISE RACHEL, színésznő.

REBEKA, huga.

JAKAB
ESZTER } Rachel szülei.

Írók, színészek, világfiak, színésznők tömege. Cselédség.

Történik Parisban, Rachel lakásán, a mult század harmincas éveiben.

(Nagy terem Rachel lakásán. Empire-stílusú bútorok, amelyek a polgár-királyság ízlése szerint készített tárgyakkal keverődnek. Sok szőnyeg, műtárgyakkal zsúfolt vitrinek, több Napoleon-szobor, az egyik ablakmélyedésben Talma szobra. Fényes csillárok, az előtérben egy pompás empire-stílusú kerevet, körülbelül olyan, mint amiket Mme Récamier híres képén láthatunk. Este van.)

ELSŐ JELENET.

RACHEL, REBEKA, ÍRÓK, SZÍNÉSZEK, ZENÉSZEK,
VILÁGFIK, SZÍNÉSZNÖK.

(Amikor a függöny felgördül, mindenki tétován, ijedten áll helyén, középtű.)

RACHEL (magából kikelve): Menjetek... Menjetek... Azonnal takarodjatok... Népség... Semmirevalók...

EGY ÚR: Egy félóra mulva mindannyiunkat vissza fogsz könyörögni...

RACHEL: Hallgass, Nerval, te vagy a legnyomorultabb mind között. Ehenkorász!

TÖBBEN: Ó! Egy költőt így megsérteni.

EGY HÖLGY: Bolond vagy Rachel!

EGY ÚR: Menjünk!

RACHEL: Hát menj, menj, te nyálkás Fleury. Es mondd meg igazgatódnak, a Comédie sosem látja többé Rachelt!

FLEURY (nevetséges pátosszal): Es tudnád elhagyni a deszkákat, melyek a halhatatlan Moliere lépteit is magukba itták az Adrienne Lecouvreur könnyeit is, a könnyeket is, ó művésznő.

EGY HÖLGY (Rebekához): Csibikém, szólj hozzá valamit... A testvére vagy.

REBEKA (kezével int, hogy ő semmit sem tehet).

RACHEL: Mire vártok még... Menjetek, menjetek, hogy sosem lássalak benneteket... Takarodjatok, csűf népség!

EGY ÚR (egy másikhoz): Doktor, hát tegyen valamit az Isten szerelmeért... Hiszen elég, tönkrepusztul a mi nagy Rachelünk.

EGY ORVOS (Rachel felé megy, jóságos szavakkal): Elise... Rachel... egy szóra... az orvosod vagyok...

RACHEL: A gyilkosom vagy... Hozzám ne érj, mert inasaim tapossák össze rossz csontjaidat...

AZ ORVOS (hátrálva, a másik úrhoz): Hagyni kell őt, mást nem lehet tenni... Egy óra mulva elmúlik minden...

AZ ÚR (aki az orvossal beszél): Mindig ilyen, ha Roxanet játssza... Megeszi, felfalja őt a művésze.

AZ ORVOS (halkan): Ha tudná, milyen beteg!... A világ nemsokára a legnagyobb művésznővel lesz szegényebb...

RACHEL (feléjük lép): Miért álltok még itt... Doktor, gyilkosom, már megint a halálos ítéletet súgod a népek fülébe... (Egy másik úrhoz): És maga miért nem kotródik. Láttak már ilyent! Egy hitvány szabó és merte a meghívásomat elfogadni! (Egy harmadik úrhoz:) És maga királyi fenség, Angoulême... nem restel ezzel a népséggel...

AZ ANGOULÉME-I HERCEG: Madame! (Meghajtja magát és elmegy.)

TÖBBEN: Ó!... Ő királyi fenségét megbántotta... Ez mégis... Rettenetes... Nem tudja, hogy mit művel...

RACHEL: Monseigneur elment. Mégis ő a legkülömb köztetek... Hát miért nem mentek utána, ha annyira tisztelitek őt, népség!... (Még indulatosabban:) Népség!... Népség!... Csepürágok, szabók, hercegek, grófok, firkászok, dámák és rossz nők... Csak én kellek nektek, én! Azt hiszitek, jogotok van hozzám és megvásároltátok az életemet, az idegeimet, az éjszakaiamat, mindenemet, az életemet és a haláloamat vásároltátok meg azzal, ha összeütitek tenyereteket, ha hizelgő szavakat firkáltok hozzám szennylapjaitokban, mint te Janin, meg te ott Girardin, ha kinrimeket faragtok rólam, mint te fickó Gautier és ha megfényezitek a bútoraimat, mint te uzsorás Boule... (Egy kövér úrhoz.) Bertin... gaz fickó... kiadó, ha a des Débatsban holnap ki mersz dicséretetni, kutyáimat uszítom szalonnás nyakába... Magamnak akarok lenni végre... végre... (Az ajtóhoz megy.) Erre az út... Ő fensége vár reátok... Takarodjatok... Mit málékodsz Meyerbeer... Olyan fiatal vagy még, ráérsz, ha csak holnap is leszel öngyilkos miattam... Füttyölök a muzsikádra, szegény zsidó!... És te Fleury és te Lemaître... színészek vagytok, csepürágók, hazugok, hazugok, hazugok! Mind hazugok vagytok... Takarodjatok... (Most mind sietve távoznak, elmenés közben egymásra néznek, intenek, jelt adnak, halk szavakat mondanak.) No kis Villeneuve márkí csak utána a többinek... Te is Thiers, gaz forradalmár, nem szégyeltél egy királyi herceggel együtt lenni... Casimir-Périer úr vigyázzon, itt ne hagyja a millióit... És maga tábornok úr a vereségeit és az árulásait... Napoleont szolgálta egykor és most... Áruló!... És te Vigny, elegáns rimkovács... Nyomorult piperkőc... (Több nőhöz.) Ti is... ti is... és itt ne hagyjátok a becstelenségeket... (Egy konzolhoz lép, amelyen Talma mellszobra van, a szobrot kézbe fogja.) Te is, te is, isteni komédiás, mesterem, Talma, te, aki megtanítottál mindenre, te, aki a színházhoz hoztál,

te, aki miatt a prédája vagyok ezeknek itt... te... lódulj te is... (Szenvedelmes mozdulattal a földre dobja a szobrot.) Levegőt... levegőt... levegőt... (Innen kezdve már egyedül van Rebekával.) Inasok!... Söpörjétek ki őket... Soha vissza ne merészkedjétek... Kidobni őket, mind. Hazugok... hizelgők! Sosem lássam többé őket... Még mindig nem mentek... Mire vártok...

REBEKA (odamegy Rachelhoz, megfogja, megcsókolja, megsimogatja kezét): Már elmentek, Elise! Csak én vagyok itt, Rebeka, a te testvéred, a te cseléd, a te kuttyád.

MÁSODIK JELENET.

RACHEL, REBEKA.

RACHEL (körülnéz, látja, hogy csak a hugával van, nagyot lélekzik): Uff... (Majd átkarolja nővére fejét, a kebléhez szorítja és hihetetlenül gyengéd hangon mondja): Szívem... kicsike szívem...

REBEKA: Elise!...

RACHEL (lassan, gyengéden elbocsájtja nővére fejét, merőn az arcába néz, szomorúan mondja): Rebeka... fáj...

REBEKA: Nagyon?

RACHEL: Nagyon... Miatta...

REBEKA: Tudtam... (félénken:) És ő miatta volt ez... az elébb...

RACHEL: Minden ő miatta van...

REBEKA: Mert ő nem jött el?...

RACHEL: Kisöpörtettem mindazokat, akik eljöttek...

REBEKA (őszinte alázattal): Köszönöm, hogy engem itt tűrsz... Drágám... Királynőm...

RACHEL (megsimogatja): Csibém... hisz te drága vagy... te a hugom vagy...

HARMADIK JELENET.

RACHEL, REBEKA, JAKAB, ESZTER.

JAKAB ÉS ESZTER (egy mellékajton át félénken közelednek. Az öreg ember beretvált arcú, fehér harisnyás, fekete selyemkabátos, tincses zsidó, felesége fekete selyemruhába öltözött, pártás, vendégghajas tisztos zsidónő. A két öreg egymás kezét fogva jön a színpadra).

ESZTER (Jakabhoz): Látod, hiszen szeretik egymást...

JAKAB: Tudtam... Elise nem bántja a hugát... Hiszen a mi gyermekünk...

ESZTER: Szemünk édes fénye... (A két öreg előlép. Eszter Rachelhez:) Elise aranyos gyermekem... felizgattak?... Talán egy kis jeges citromot kívánsz... Bántottak... Talán egy kis cukrosvízet... Kis gyermekkorodban is mindig azt adtam neked... ha... ha... olyan voltál, mint az előbb... és félnünk kellett tőled...

JAKAB (Eszterhez): Hagyd, életem... Ne bántsd... A mi leányunk szép, mint a mezőnek szarvasa... a mi leányunk nagy, mint egy királynő... a mi

leányunkat az Úr annyi tehetséggel áldotta meg, mintha egy próféta volna... De a mi leányunk nem nézi le az ő szüleit és a mi leányunk nem hagyja el apái hitét... Nem, úgy-e, édes leányom... (Odamegy hozzá, félénken megsimogatja.) Elise... Sárnonnak rózsája...

RACHEL (apjára néz, gondolkozik, azután lehajol, megcsókolja kezét): Atyám... a te leányod vagyok... a te hiteden vagyok...

JAKAB (megindultan): Tudtam... Az atyádnak vallasz még mindig... Gyalog jártam be egész Elzászt, még az idegenek ünnepein sátor alatt árultam gyolcsot, himzett kendőt, bábsütőtől való mézeskalácsot, gyöngyöt üvegből és ékszer veresrézből... sokat árultam jó és rossz portékát és a nagy főkötös elzászi leányok mind megvették... Éjszaka vándoroltam gyakran és a hajnal csillaga mégis mindig talpon talált és elmém a virrasztás után is friss volt és éber mint a ma születetté, noha a virrasztás súlyosabb a bor mámoránál is... Dolgoznom kellett, ha el is száradtam volna, mint a karó... El is száradtam, mint a karó... De te vagy körülöttem a friss venyige. Érted volt minden... Aranyos gyermekem, ezt sose felejtse el...

RACHEL (büszkén): Köszönöm, apám... Minden este mondd és én már minden reggel úgy is érzem magamtól...

REBEKA: Elise olyan jó!

JAKAB: Tudom, leányom... tudom... és te is jó gyermek vagy... a mi gyermekünk...

ESZTER (félre Jakabhoz): Életem... hagyjuk most ezt... hát nem látod, hogy... (súgva Rebekához.) Mi baja...

REBEKA (int, hogy ne beszéljenek róla).

ESZTER (súgva): Bántották?... Ki merte bántani az én aranyos gyermekemet? Kire haragudott meg a nagy művésznő... Talán a király csinált valamit, ami nem tetszik neki...

RACHEL (aki ezt meghalotta mosollyal): Anyám...

ESZTER: No... nem... jó... jó... azért, hogy szegény és ostoba és öreg vagyok, azért én is értek valamit a művészethez... Te vagy a legelső leányom... Ilyen nincs több, nem is volt, nem is lesz...

RACHEL: Anyácskám... Ha tudnád...

ESZTER: Mit, édes lányom, mit ha tudnék...

RACHEL: Ha tudnád, hogy csömörlöm már azt a sok dicsőséget, a színházat és mindent, mi vele jár.

ESZTER: Az Istenért, Elise, csak nem... csak nem akarod ott hagyni a színpadot... Csak nem akarsz férjhez menni?

RACHEL: Arról szó sem lehet... Soha!

JAKAB: Az Irás ugyan nem említi a színészetet az Istennek tetsző foglalkozások közt, de ha valaki olyan tehetséges, mint te vagy leányom, akkor — és ezt jegyezd meg magadnak, én mondom neked, én, a nagy Rachel atyja — ha va-

laki olyan tehetséges, mint te vagy, akkor bűn nem színésznőnek lenni...

ESZTER: Jakab, úgy beszélsz, mint egy pap!

JAKAB: Elise nagy... Már tizenhárom éves korában pénzt szerzett a művészetével... Elise, téged az Isten áldott meg és mi, a te szüleid, úgy szeretünk téged, mintha nem is leány, hanem fiú gyermek volnál... Legdrágábbja vagy az én háznépemnek... Franciaország legelső művésznője!

ESZTER (meggyőződéssel): A világé, az egész nagy világé. (Homlokon csókolja.) Az Isten áldjon meg gyermekem... Jó éjszakát.

RACHEL: (kezet csókol anyjának).

JAKAB: Mi, a te öreg szüleid most aludni térünk. Az Úr angyala vigyázza álmodat, őrizze szenderedet.

RACHEL (kezet csókol apjának).

ESZTER (ezalatt magához inti Rebekát, súgva): Mi volt az az előbb... Igazán a királyra haragszik, vagy... vagy csak egy férfira... (Sóhajtván) Mind-egyik férfi, ha akar, annyi könnyet tud fakasztani, mint egy király... De az én lányom, az én aranyos jó lányom ne szenvedjen sohasem...

JAKAB (aki szintén hozzájuk csatlakozott): Mi baja van Elisének... Csak nem az üzletben... a színháznál valami kellemetlenség...

REBEKA: Semmi, szüleim... Roxanet játszotta ma este és ilyenkor mindig izgatott...

ESZTER: Es éppen az én leányomnak kell ilyen szerepeket játszania...

JAKAB: Azokban a szerepekben kell a legtöbbet kinlódni, amelyek a legtöbb közönséget hozzák... Ez egy ilyen üzlet...

RACHEL (aki a csoporttal távol áll, kissé türelmetlenül): Rebeka!

ESZTER: Már megyünk, leányom... Jó éjszakát... (Megöleli Rebekát.) Jó éjszakát neked is, Rebeka leányom.

JAKAB (megöleli Rebekát): Jó éjszakát neked is, Rebeka leányom.

ESZTER (visszafordul, Rachelre néz, súgva Rebekához): Ne izgasd őt.

(Jakab és Eszter ugyanazon az ajtón, amelyen jöttek, eltávoznak.)

NEGYPEDIK JELENET.

RACHEL, REBEKA.

RACHEL: Megmontad nekik?

REBEKA: Nem... Hogyan mondtam volna, a te engedelmed nélkül...

RACHEL: Olyan furcsák, olyan kedvesek... Ha nem is akarnám, csak szeretni tudnám őket... (Csend.) De azért ne tudják meg ők sem...

Nagy szívességet tesznek olvasóink lapunknak, ha kávéházakban, klubokban, kaszinókban, társaskörökben kéri a Mult és Jövőt!

FABÓ BERTALAN: A RÉGI PESTRŐL ÉS ZSIDAIRÓL¹

I.

int a régi Pestnek másfajta lakossága, a pesti zsidóság sem vala benszült, hanem csak beszármazott. Beszármazott pedig az anyahitközségből Óbudáról, ahol főleg a Zichy grófok védelme alatt éltek — és próbálgatták szárnyaikat. A Zichy grófok kis barokk palotája előtt — (ma elrejtett, elfelejtett drágakő a katonai raktárban) — sokat ácsoroghattak instanciákkal, üzleti ajánlatokkal, lesve a gróf vagy a grófné kegyes szavát, tekintetét, de mégis megcsinálva kicsiny vagy lassan nagyobbodó üzletcs-

¹ Van ugyan egy nagyobb munka (Büchler Sándor dr.: A zsidóság története Budapesten) és Bató Lipótnak egy (Az óbudai zsidó családokról) és dr. Richtmann Mózesnek két értekezése (Ezekiel Landau magyar vonatkozású döntvényeiről és a régi Magyarország zsidóságáról (Magyar Zsidó-Szemle 1912); valamennyi nagyérdemű úttörő munka, de e cikksorozat írójának részben más is a célja. Képekben is bemutatván egyet-mást, fel akarja ébreszteni az érdeklődést nemcsak a pesti zsidóság multja, hanem annak még meglévő emlékei iránt is, buzdítva és sürgetve a gyűjtést, amelynek központja lenne és lesz a Magyar Zsidó-Múzeum.

R. Münz Mózes óbudai főrabbi (Donath metszete)

Az Izraeliták temploma Ó-Budán
Der Jsrachitische Tempel in Altfen.

Litográfia a mult század elejéről

kéiket; hiszen még a híres Grassalkovich gróf is, mint kamarai elnök üzleteinél, meg jószága inspirálásainál is sokszor igénybe vette az óbudai zsidókat és meg-megnyíló pénzes zacskóikat. Pestre még volt szabad lakni jönniök, csak úgy suttyomban vásárookra, nappali tartózkodásokra.² Azonban — mint a régi példaszó tartja — „an e gold Wegele findet man e gold Nägele“: egy fejlődő főváros mellett — József császár hivatalosan is azzá tette Pestet — ők is elég gyors tempóban fejlődtek. Mig a XVIII. században a magyarországi zsidóságban Pozsony és Rohonc vezetett: a század végén már Óbuda; híres rabbija van: Münz Mózes, aki nagy harcos ember vala az úr előtt. Harcolt a pestmegyei főrabbiságért³ és harcolt a modernizmus ellen is — őszintén bár, de körömszakadtáig.

Az a régi kis templom — amelynek helyén a második, a monumentális áll, Magyarországnak mai napig legszebb zsidó temploma — mondom, az a régi kis templom sok érdekes dolognak volt tanuja. Látta, amint verdesik vagy fenyegetik 39 ütessel a község megbotrántoztatóit és amint a vezeklő sírva mondja el bocsánatkérését és megköveti a kilé-t vallván fennszóval, hogy a „beszédem csak olyan, mint a kutya ugatása“ (az eredeti vezeklési tábla a Magyar Zsidó-Múzeumban); látta, amint prédikált Ferenc császárról, királyról

² Sajátságos összeesés; ugyanaz a fejedelem, aki a magyar zsidóságot elsőnek felszabadította, alkotta meg kezdetében a modern Magyarországot is, amidőn ennek fővárosává és hatóságközpontjává Pestet tette meg. Bár halála után pár évre az országgyűlések visszamentek Pozsonyba, a főváros tényleg mégis Pest lett és maradt.

³ Ez régente nevesebb rabbijainknál, de még a főhatóságoknál általános törekvés volt, bizonyosság Szatmár és Szabolcs vármegye története is. Azonban a megyei főrabbiság mégse alakulhatott ki — még ma is nehéz elgondolni, hogy egyik rabbi alávesse magát a másiknak.

a fényesszavú rabbi, hogy szónoklatait még németre is lefordították és nyomtatásban is közzéadták, látta azt is, amint a templom udvarán a híres nagy aradi rabbi Choriner Aron szintén vezeklik; visszavonja, mint téves tanokat, megírt könyveit és vitáiratait és kevély elégtétellel áll ott nagy és akkor kegyetlenül győztes ellenfele: rabbi Münz Mózes, aki még a testi büntetéssel (szakállenyírással) is megfenyegette. Izrael jelesei mindig tudtak elkeseredetten harcolni — egymás ellen is. (Mondjuk, hogy ez csak akkor volt!).

A Lajos-utca Óbudának főutcája és méltán, mert se vége, se hossza, az igazi „die Gass“. Itt születtek és innét származtak ki azok a nagy familiák, akik Budapest vezető zsidó patrícius családaiává, sőt — átlépve a Rubicont — még magyar mágnás-családok is lettek, mint a Wodianerek vagy a Coppélyek (a Harkányi bárók ősei). A gyáros, iparos és bankár meg nagykereskedő Pest innét származott ki, amint az ő őseik kiszármaztak az iparos meg kereskedő Morva- és Csehországból.

A mult század elején már felépült a Magyar Nemzeti Múzeum nemes empire stílusában ugyanazon építőktől a nagyszerűen szép óbudaí zsidó templom. Méltán sorozták a régi Pestnek legszebb látványosságai közé és Vasquez gróf nagy műve („Budapest tájképei“) is úgy ábrázolja, mint a melynek látására zsidó ünnepnapokon hintón rándulnak ki a „distinguished foreigner“-ek (= előkelő idegenek); zsidó t. i. saját ünnepnapján nem kocsikázhatván (akkor még ez a tartózkodás zsidó becsület dolga volt). De azért — mikor még nem vagy nem mind lakhattak Pesten — nagy fáradtsággal járt a Pesten való kereskedés; egy régi pesti tréfás kérdés meg is őrizte annak emlékét. Arra a kérdésre t. i.

„wann hat der Altofnereine gute Stunde“? az volt a felelet: „wenn er brauch zu Fuss nach Pest zu gehn, dann hat er eine gute Stunde zu gehn“ amint-hogy igaz is volt. Még a harmincas-negyvenes években is csak társ-kocsik jártak — a Császárfürdőbe és nyáron; később a megváltó-ként üdvözölt propellerek, míg végül a francia zsidó Eiffel mérnök — a nevérol nevezett híres to-

rony építője és a híres Panamamérnök megépítette a Margit-hidat, melynek klasszikus szépségű lámpatartó oszlopaít ő maga rajzolta a második császárság nemes izlésében.

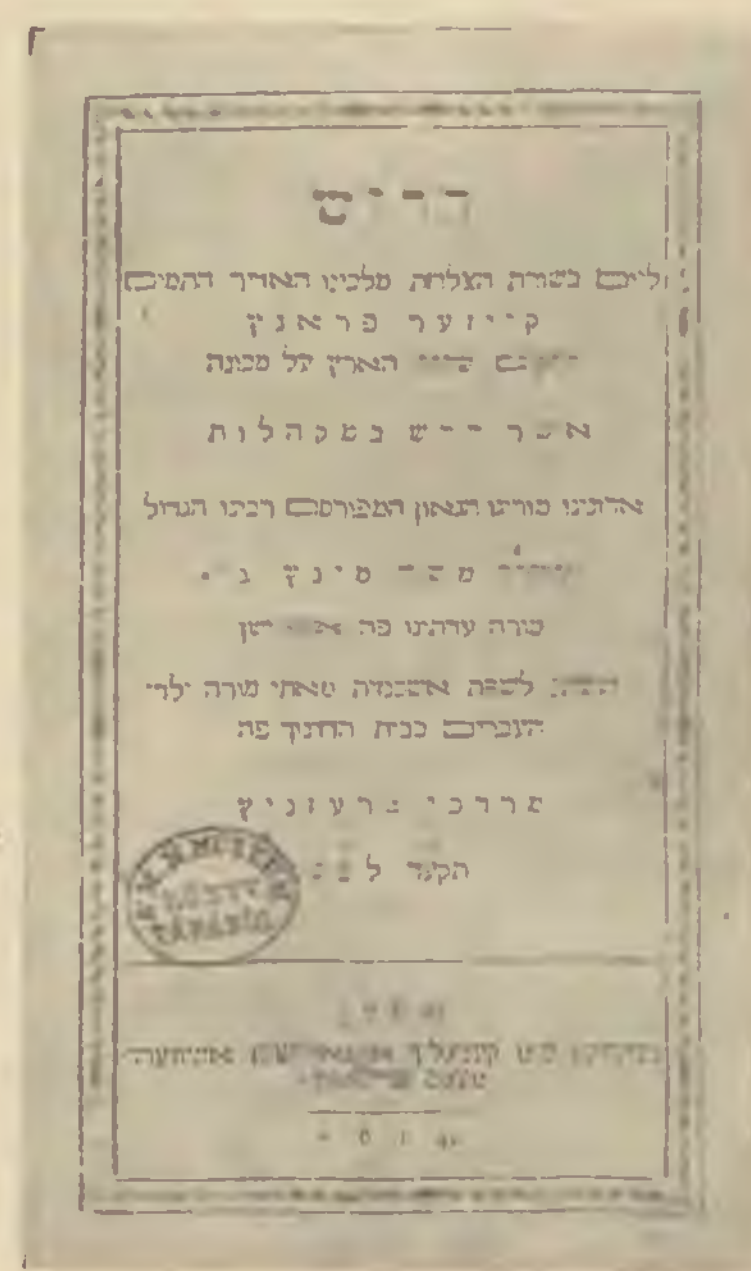
De abban az időben, amelyről szólottunk, még az óbudaí házalók is átjárogattak a pesti Orczy-ház udvarára (mókemgéher) és egyesületüknek menorái, örökmécsesei most ott ékeskednek a Magyar Zsidó-Múzeumban.

Az ötvenes években már nagy-nagy tisztesség is éri az óbudaí zsidóságot; Öfelsége látogatásával tünteti ki a Goldbergerék óbudaí kékfestő és kartonnyomó gyárát, nemsokára jó elől a zsidók között a nemességet is megkapják a „budai“ előnévvel. Azóta az egész óbudaí Dunasor tele lett ipartelep-pel, sőt az ú. n. Abelesz-gyár istápolta az óbudaí magyar színészetet, amely azonban már nem bírta ki a fővárosi konkurrenciát. Istenem, hogy múlik az idő! Mikor szegény Dankó Pista 20 évvel ez-

Titelblatt I.
(1814)

R. Mózes Münz győzelmi
prédikációjának címlapja

Titelblatt II.
(1814)

R. Mózes Münz győzelmi
prédikációjának héber címlapja

DR. MOLNÁR ERNŐ: SORAKOZÓ

(A MAGYAR ZSIDÓ HADI ARCHIVUM
GYÜLÉSE.)

Hideg, csipős téli este, vasárnapalkony. Diadalmasan lövellik az ívlámpák fehér fénykévéiket, mint óriási fehér pillék, elhúzódva, katonás rendben. Egy győzelmes birodalom diadalmámorát lehellik magukból roppant győzelmi mécsek, míg homályló mellékutcák olén sárga gázlángok rezegnek nyugalmas fényeket: — ó, béke, ó, nyugalom, szerényen meghúzódó, te, kiáltófényű, mámoros győzelmek oldalán...

S míg a téli, hideg vasárnapalkonyban az ívlámpák magnéziumai győzelmeket sustorognak, a Lipótváros egyik csendes utcájában a gázlámpák nyugalmas fénye előkelő fogatok politúrján pihen meg, egy palota előtt, melynek másodemeleti ablakain villanykörtek meleg fénye reszket által. Az „Atlantica“ nagy tanácskozó termében vagyunk, ahol a hosszú asztal zöld posztója körül, a világítás tompított fényében, a zsidó közélet vezérférfiainak nemes profiljai rajzolódnak elő öblös karosszékek mélyeiből, fönt az elnöki asztalnál pedig a Magyar Zsidó Hadi Archivum megteremtői és vezetői, tiszasülyi Polnay Jenő elnök és mellette társai Hevesi Simon dr. és Patai József dr.

Mi gyűjtötte egybe a magyar zsidó közélet vezető egyéniségeit, a második háborús esztendő csikorgó telén, a *Hadi Archivum* gyűlésére? (Zsidó Hadi Archivum: név, melyből komolyság és áhitat rezdül.) Mely hev és lelkesedés az, (zsidó ügyekben ritkán tapasztalható), mely a szemek és a lelkek csillogásából itt előlobban?

Mely ügyről van szó. A Ma magyar zsidóságának felelős tényezői (felelősek: a jövő, az utókor, a történelem előtt) hajtják a zöld posztó körül egybe nemes fejeiket, hogy a zsidó harci dicsőséget lajstromozzák, hogy rubrikákba rögzítsék a zsidó szenvedéseket. Hogy jegyzékbe vegyék a zsidó energiát, mely kisugárzott, a zsidó harci kedvet, mely lángolt, a zsidó vért, mely kiömlött, a zsidó lelkeket, melyek elszálltak, a zsidó ekszisztenciákat, melyek összeomlottak, a zsidó aranyat, mely áldozatul kínálta magát, a zsidó testeket, melyek megroppantak az ezeresztendő hazának a védelmében — és hogy ezüsttartóba gyűjtsék a zsidó anyák néma könnyét és a zsidó arák zokogó sóhajait.

A számok uralmának korában élünk és a statisztikák atmoszférája leng minket körül. Számokba foglalunk mindent, lélettelen és élő, növényt és állatot, születőket és meghalókat — és rubrikákba kerülnek, a politikai statisztika jogán, a harcok szenvedői s a hadak elesettjei is. És a számok, a lajstromok fekete vonalaiba zárva, új, önálló életre kelnek. Nem elegendő-e (gondolnád, egyszerű, a közélet praktikáiban járatlan olvasó)

nem elég, hogy kicsurgott a drága makkabeusi vér; nem kiáltoznak-e eléggé hangosan, szenvedő némaságukban is, a megbénult kezek, a megcsontult lábak, a megrokkant testek s a megroppant zsidó tűzhelyek? Nem. Nem elég. Mert (hogyan bongnak Apponyi parlamenti szavai!) „...a harci dicsőség, melyet a háborúban katonáink kivívtak, elidegeníthetetlen erkölcsi kincs — és a jelenben a politikai súly megállapításánál, a jövőben pedig történelmünk példaadó hatásának ápolásánál döntő tényezőként esik latba...“ És mint a magyarságnál, úgy válnak majd ennek keretében a szürke számok, a fekete rubrikák hallgatag lakói, a zsidóságnál is piedesztállá és lesznek az önérzet hidjává és lesznek pajzsa. Mint piedesztálra vetjük majd fel szemeinket az elszenvedett zsidó bánatok, az elpatakzott zsidó vér, az elomlott zsidó könnyek szökőkútjaira; és e piedesztál az önérzet nemes hidjává is ívelődik majd nekünk, a kultúrzsidoság önérzetének, — multunk sajátos jellegének érzékeny ápolására; de e bánatok, e vér, e könnyek acélszilárd pajzsa is fognak majd tömörülni — védelmül netán való rosszakaratú támadások mérgezett nyilainak ellenében.

Ezek a gondolatok csengtek ki tiszasülyi Polnay Jenő elnöknek, ennek az előkelő, markáns zsidó egyéniségnek megnyitó szavaiból, kitől a *Zsidó Hadi Archivum* megalkotásának eszméje származott és aki a háború magyar zsidó dokumentumainak gyűjtését elsőnek pendítette meg a Mult és Jövő hasábjain, ezek a gondolatok csendültek meg abban az összefoglaló előadásban, mellyel Patai József dr. a mozgalom eddig való eseményeit egybefoglalta; ezek a gondolatok lendültek ki Hevesi Simon dr. szavaiból, amidőn a *Háborús Almanach* gyönyörű eszméjét és a kivitel impozáns módjait ismertette; ez a lelkesült-ség lobbant elő a zsidó közélet, a zsidó irodalom, a zsidó tudomány és a zsidó pénzv világ egybegyűlt előkelőségeinek szeméből — és ki tudja, vajjon nem ennek a mély mozgalomnak lelkeket egybeforrasztó heve fogja-e meghozni a zsidóság várva-várt egységét is?

Mert a mozgalom, melynek megszervezésében Hajdú Miklós dr. sem fukarkodott a fáradalommal, — természetszerűleg behálózza az egész országot. Csápjai, az adatgyűjtő ívek, melyeknek egyik rovatává Kohlbach dr. még a zsidó szívjóságot is avanzsálni akarta, a jóságot, mely a zsidó katona szívéből a bajtársnak, a foglyul ejtett ellenségnek szenvedése láttára kibuggyan, — ezek a csápok eltapogatnak úgy a nagyvárosokba, a fényes palotákba, mint az apró eldugott falvak konzervatív házikóinak zsuppfödelei alá. — És az objektív tárgyalás során derült ki az az érdekes tény, hogy míg a falusi zsidó tanítók, kiknek lelkes ügybuzgalmáról Stern Ábrahám biztosította az értekezletet, a zsidó kultúra e szerény napszámosai, a legelrejtettebb falvak mélyéről is felkutatják a készülő Pantheonhoz a legapróbb kövecskéket is, addig az ország

szívében, a magyar Babelben, *Kramer* titkár szavai szerint, a zsidó lakosság állandó hullámozása következtében az adatgyűjtés hézagosan, egyelőre csupán nagy vonalakban végezhető.

Amde az adatok mellett s a számokon kívül van még valami más is, valami el nem hanyagolható: a háború zsidóságának a lelke. Am adjuk át a történelemnek az adatokat, a rubrikákat, a számokat, melyeken át a jövőendő historikusa a mi korunkba éli majd vissza magát s melyeknek segítségével az adatok száraz portengere alól kieri a kor lüktető lelkét. Amde lelkünket önmagunk is lepárolhatjuk, — nem bízva azt az ismeretlen utókor idegenlátású historikusára, — s gondolatainkat és érzéseinket a betűk szíkratávirója útján önmagunk is továbbíthatjuk a jövőendő évezredeinek. S ez az út: korunk literatúrája. Mint a gyújtólencse gyűjti egybe az irodalom a kor érzéseit, a fényeket — és a fókusz intenzív melege nemcsak a Holnapot informálja majd, hanem fokozni fogja a Ma nemzedékének hevét is. *Hevesi Simon* dr.-tól származik a nagykonceptiójú terv, hogy a nagy idők zsidó érzésének hatalmas monumentumot kell állítani, amely belső tartalmával és külső fellépésével egyaránt méltó reprezentánsa lesz a mai zsidóságnak. Az *Omike Háborús Almanachjának*, valamint a Magyar Zsidó Hadi Archivumnak eszméjét lelkük melegével vették körül mindannyian, *Mezei Mór*, *Venetianer* dr., báró *Dírsztay*, boglári *Simon Jakab*, *Guttman Mihály* dr., *Serényi Samu*, *Stein Emil* dr., *Fónagy Odón* dr., *Frísch Ármin* dr. s a többiek mind, mind, — s egy ország zsidóságának lelkesége volt ércfedezete lelkük hevének.

S míg gyászkeretes lajstromokon andalgott a szív s míg a szem a felhevült, komoly, nemes arcokon merengett a zöldposztós asztal körül, — a villanykörtek tompa, meleg fényében, a lélek a multba merült el, a fantázia pedig előre csapongott a jövőbe.

És látott egy zsidóságot, melynek mellén a megbecsülés és elismerés ordója pompázik, — mert immáron nem csupán a munka és a szorgalom protegálták előre, hanem a vér és a halál, a bánat és a könny.

És ez a zsidóság tisztultlelkű, nagy és nemes volt. Mert nemessé tették átélte szenvedései.

*

Tél. A világháború második éve. Hideg, csipős este. Az ívlámpák fénye, Isten kegyelméből, győzelmeket ragyogott a széles utakon és diadalmakat.

Az *Omike* minden pártfogó tagja, illetőleg a Mult és Jövő minden előfizetője, díjtalanul kapja az *Omike*nek 1916 elején megjelenő gyönyörű illusztrált *háborús albumát*, amelynek munkatársai a legelső magyar írók és művészek.

OLL-HEGYRŐL

A TÖRÖK VALLÁS RECEPCIÓJA törvénné válik. És ezentúl lesz bizonyára a mohamedán vallásnak megfelelő állami dotációja, lesz autonómiája, lesz tekintélye, lesz képviselte a főrendiházban és meg fogja kapni mindazokat a méltóságokat, amelyekre egy bevett felekezet jogot tarthat. A zsidó vallás recepciója pedig továbbra is humbug és irott malaszt marad. A zsidó felekezetnek ezentúl se lesz megfelelő állami dotációja, tekintélye, ezentúl sem lesz sem autonómiája, sem képviselte a főrendiházban, sem egyéb méltósági kelléke. És bár a mohamedánok közt is van ortodox, neológ, statuszkvó és Isten tudja még hány vallási szekta, a zsidó felekezet jogait ezentúl is ezen a címen fogják visszautasítani. „Először egyezzenek meg egymás között, Uraim!” Az urak pedig tovább is azon fognak veszekedni, hogy egy zsidó vallás van-e, több-e. Adja Isten, hogy ne így legyen!

A DRÁGASÁG OKÁRÓL okoskodnak itt is, amott is. A termelők maximális áron adják el terményeiket, aztán igyekeznek reászni a drágaságot a kereskedők nyakára. A kereskedők viszont visszaadják a kölcsönt a termelőknek. A falvak a városokat okolják, a városok pedig a fővárost, a főváros pedig a kormányt, viszont a kormány stb. stb. Minek folytassuk? A fő az, hogy senki sem lát itt tisztán. Elvégre háború van, rettenetes világháború és az ilyesmire még nem készültek el a közgazdasági teoriák. Mégis van arcuk egyes orgánumnak, hogy ebben a félelmetes világítéletben reámutassanak a zsidóra, aki pedig nem külön gazdasági faktor, hanem benne van itt is, ott is a többi között, sőt most már jól tudjuk, hogy félelmetesen nőtt meg a drágaság ott is, ahol zsidó egyáltalában nincs jelen.

OROSZ-LENGYEL ANTISZEMITIZMUS ellen viselnek most háborút a lengyel zsidók. Egész Oroszlengyelország osztrák-magyar és német kezében van, az új berendezkedés szinte be van már fejezve, a zsidóknak pedig még mindig hadakozniuk kell a bojkott, az orosz-lengyelek antiszemitizmusa ellen. Úgy látszik tehát, hogy a régi orosz-lengyelek felszabadításuk után sem felejtették el az oroszoktól átvett tradíciókat és ki tudja, mennyi idő fog kelleni hozzá, amíg az új uralom alatt felvirágzó élet és szabadság megtanítja majd őket arra az egyszerű igazságra, hogy az orosz-lengyelek fejlődésének útjába nem a zsidók állottak, amint a pogromok urai elhítenni akarták, hanem éppen maguk az oroszok.

Pap Péter.

KRÓNKA. ÉS ÖZEMLE

ELŐFIZETŐINKHEZ ÉS OLVASÓINKHOZ azzal a kéréssel fordulunk, hogy az 1916. évre esedékes előfizetési, illetőleg tagsági díjat minél előbb beküldeni szíveskedjenek, nehogy kénytelenek legyünk a lap további küldését részükre beszüntetni. E súlyos időkben, amikor a lap magas művészi nivójának megfelelő kiállítás oly rengeteg költséggel jár, csak azoknak van módunkban a lapot küldeni, akik előfizetési, illetőleg tagsági díjaikat kiegyenlítették. Amint hogy az OMIKE nagyértékű Háborús Almanach-ját is csak azoknak küldhetjük meg díjtalan tag-illetményül, akik előfizetési, vagy tagsági hátralékban nincsenek.

AZ OMIKE HÁBORÚS ALMANACHJA egyre nagyobb arányokban bontakozik ki. Már eddig a legkiválóbb magyar írók és művészek küldtek be közleményeket, illetőleg képeket a szerkesztőséghez, amely az anyag megválogatásánál természetesen a legmagasabb mértéket alkalmazza. Hiszen a Háborús Almanach reprezentáns munkának készül, és kétségtelenül a háborús irodalom legszebb és legértelmesebb termékei közé fog tartozni. A szerkesztők: dr. Hevesi Simon, tiszasülyi Polnay Jenő és dr. Patai József nagy gondot fordítanak arra, hogy az Almanach belső tartalmával és külső megjelenésével egyaránt méltó monumentuma legyen a nagy időknek és méltó legyen az Omikéhez, a Magyar Zsidó Hadi Archivumhoz és a Mult és Jövőhöz. Hogy a mű előkelő harmóniáját semmiféle zavaró momentum meg ne bontsa, a szerkesztőség elhatározta, hogy hirdetések nem vesz fel az almanachba, hanem minden rendelkezésre álló helyet arra használ fel, hogy a művet minél művészebbé és minél tartalmasabbá tegye. Természetes, hogy ilyen mű, amelynek elkészítése normális időben is több hónapot venne igénybe, a háborús viszonyok között, amikor a festék és papírbeszerzés, klisékészítés, nyomás stb. annyi nehézségekbe ütközik, csak lassú tempóban készülhet és eltart legalább március hóig, amíg a hatalmas kötet ki kerül a sajtó alól.

A MÉZESKALÁCSOSOK céhének feloszlásával kapcsolatban kaptuk a következő levelet: Igen tisztelt Szerkesztő Úr! A „Mult és Jövő“ legutóbbi dec. havi füzeté érdekes visszaemlékezést és mutatványt közölt a mézeskalácsosok feloszlott céhének köréből. Talán érdekes lesz ebből az alkalomból megemlékezni arról is, hogy a mézeskalácsosok zsidómentes céhe még egy igen elterjedt zsidó iparcikket gyártott: a viaszgyertyát! — vastag, méternyi hosszúságú gyertyák készültek a zsidó templomok számára — és Chanukkakor a színes apró gyertyácskák tömegesen kerültek a piacra. A zsidók még annyiban is hozzájárultak ez ipar fellendüléséhez, amennyiben a Chevrák a havdolék kiosztását hozták divatba tagjaik közt. Azonkívül az esküvőknél is használták az esketési aktusnál — s végül ráadásul a circumcisióknál is.

Egy Ludwigh nevű viaszgyertyagyárosra emlékszem, ki a Rombach-templommal szemben lakott, kinek kirakátaban szebbnélsebb havdolék díszeltek. Ily kiváló díszpéldánnyal kedveskedett a keresztény gyáros Montefiore Mózes angol bárónak, midőn az egyik keleti utazása alkalmával Pesten tartózkodott és hitközség, chevra és más testületek tisztelegtek a nagy emberbarátnál. Kapott is szép héber köszönő levelet a híres Sir Mózesától, nem tudom hány font sterling kíséretében. Nem is hiányzott egyik jóra való ember faláról sem a jókora szép nemzeti-színű havdolé, mint szobadísz. És ezt épp úgy szerezték be a mézeskalácsosoknál, mint a lekacht (Lebkuchen) a gyermekek számára. Hogy a mézeskalácsra, a „lekachra“ héber betűket is tettek, csak megerősítette a bibliai verset, amelyet reá tréfásan alkalmazni szoktak: „Ki lekach tönoszati lochem toroszi al taázovú“ (Példabeszéd 4. 2.)

Dr. Friedlbeber Ignácz

NÉMET-ZSIDÓ-TÖRÖK UNIÓ alakult a napokban Berlinben. Célja, hogy szorosabb viszonyt teremtsen a német zsidók és a kelet között. Legközelebbi teendője pedig a palesztinai nyomor enyhítése lesz.

A MAGYAR ZSIDÓ MÚZEUM RÉSZÉRE Sebestyén Sándor (Nagyszeben) egy igen értékes régi címeres héber pecsétet küldött be hozzánk mint H. Fekete Péter igazgató ajándékát. — Ugyancsak a Múzeum részére kaptuk Strausz Ignáctól (Miskolc) a miskolci régi zsidó céh felszabadító levelét és egy több mint 100 éves zsidó naptárt. Itt említjük, hogy a Mult és Jövő szerkesztősége a Magyar Zsidó Múzeumnak ajándékozta a múzeumi tárgyakról eddig közölt képeknek körülbelül 1000 korona értékű kliséit, amelyeket majd a Magyar Zsidó Múzeum bármikor értékesíthet propagandájának céljaira.

KOMITEE ZUR AUFKLÄRUNG ÜBER OSTJÜDISCHE FRAGEN néven Bécsben bizottság alakult, melynek a célja, hogy a keleti, különösen a galíciai és lengyel zsidók ügyét felkarolja, azokról megbízható adatokat szerezzen és ahol szükséges, felvilágosítson és gyors segítséget nyújtson. A bizottság címe: Wien, IX., Seegasse 25/15.

BÁRÓ KOHNER ADOLF-VACSORAOSZTÓ. Több mint egy éve kezdte meg báró Kohner Adolf vacsoraosztó az áldásos működését és ez idő alatt 158.418 adag meleg vacsorát osztott ki. Ujabban tejet osztat ki a nemesszívú báró az Aréna-út 16. számú iskolában s ebben a jótéteményben különösen a szoptató anyák részesülnek. A szemérmes szegények hetenkint egyszer részesülnek adományban s hazaviszik a báró Kohner Adolfné által személyesen becsomagolt adományokat. A háború kezdete óta ezek között kiosztottak 1560 kg lisztet, 50 kg teát, 1400 kg cukrot, 1500 kg rizst, 820 kg sajtot és szalámit, 1500 kg babot, 4800 kg burgonyát és 2750 kg kenyeret. A felvett Kozács Miksa igazgató eszközli, akinek segítségére van Mayer, VII. kerületi szegénygyám.

DR. GASTER LONDONI FŐRABBI BESZÉDE OROSZORSZÁG ELLEN. Mint amerikai tudósítónk írja, az angol lapokban idegesen tárgyalják dr. Gaster az angol portugál hitközségek főrabbijának nagy beszédét, amelyet az oroszországi zsidóüldözések ellen tartott. „Mi, sajnos — mondotta — most szövetségesei vagyunk az oroszoknak, de mindenesetre csak a harctéren vagyunk szövetségeseik és nem az ártatlan vérontásban, a pogromokban.“ Montefiore megakarta nyugtatni a háborgó kedélyeket azzal a kijelentéssel, hogy az angol kormány mindent meg fog tenni az orosz zsidók érdekében. A jelenlevők azonban Montefioret folytonos közbeszólásokkal félbeszakították, úgy, hogy kénytelen volt elhagyni a termet. Itt említjük, hogy tavaly óta Zangwill is kijózanodott már abból a reményéből, hogy az angol szövetség megnevesíti az oroszokat. Azóta beláthatta, hogy az angoloknak először önmagukat kellene megnevesíteniök.

MIKLÓS ANDOR GYÁSZSA. Miklós Sámuel kereskedő neje, született Schönfeld Szeréna, hosszas és fájdalmas betegség után 64 éves korában meghalt. Az elhunytban, Miklós Andor, Az Est felelős szerkesztője, Miklós László, báró Hatvanyék főtisztviselője, továbbá Kálmán, Dezső, Fanny és Jolán édesanyját, Sebestyén Arnold, Az Est igazgatója és Zoltán Béla, a Weiss Manfréd csepeli lőszergyár főtisztviselője anyósát gyászolja. Az elhunyt temetése december 17-én, pénteken, délután 1/23 órakor volt a rákoskeresztúri izr. temető halottas házából. A gyászszertartást, melyen nagy közönség vett részt, dr. Hevesi Simon főrabbi és Lazarus főkantor végezte.

Miklós Andor, édesanyja halála alkalmából 1000 koronát küldött Bárczy István polgármesternek a szegények között való kiosztás céljából és 2000 koronát a Pesti Szent Egylet elnökségének az egyesület emberbaráti céljainak támogatására. Azonkívül édesanyja emlékének megörökítése végett 2000 koronát egy kárpáti ház felépítésére adott, amely „Miklós Szeréna-ház” névvel jelöltessék meg és több gyermekkel megáldott, magyarul beszélő felvidéki családnak adassék át használatra.

KEDVES ELISMERÉS. 1915 okt. számunkban jelent meg Patai József „Jeromos” című történeti-elbeszélése, amely nemsokára német nyelven is napvilágot lát Kohut Adolf dr. kitűnő berlini magyar író fordításában. A Jeromos sikerét jelző levelekből, amelyek szerkesztőnkhez érkeztek, kivételesen kiragadunk egyet, mint a zsidó ifjúság elismerésének kedves, spontán megnyilatkozását:

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

A rabbi úr szíves volt felolvasni a Mult és Jövőben megjelent Jeromos című elbeszélését, mely nekünk nagyon tetszett és ebben a levélben megakarjuk köszönni azt. Szeretnénk, ha nemsokára ismét valami szépet, lelkesítőt olvashatnánk a Szerkesztő úrtól.

Igaz tisztelettel:

a sümegi áll. reáliskola zsidó tanulói.

Komlós Gyula.	Wirth László.	Mautner Lajos.
Rosenthal József.	Berger Imre.	Müller Miksa.
Bauer László.	Sándor János	

LÁBBADOZÓ KATONÁK SZÓRAKOZÁSA.

Az Omike menza-akadémika a tél folyamán báró Dirsztay Béla elnök kezdeményezésére a lábbadozó katonák részére két újabb hadi jóléti intézményt léptetett életbe. December 5-én nyílt meg a menza Rákóczi-út 17. számú helyiségében báró Dirsztay Béláné vezetése mellett a „lábbadozó katonák kaszinója”, ahol vasárnaponként lábbadozó katonák változó számban a délutánt jó uzsonna mellett eltölthetik és ahol a menza könyvtára, olvasóterme és a legkülönbözőbb társasjátékok is rendelkezésükre állanak. December 26-án vasárnap, báró Dirsztayék az ünnepi uzsonnán kívül valóságos koncertet rendeztek a lábbadozó katonák részére, akik kiváló hegedű-, zongora-, és énekszámokban, sőt Jászai Mari szívetmegindító szavalatában is gyönyörködhettek. Lélekemelő ünnepi hangulatban folyt le az egész délután, az asztalok valósággal bankettszerű pompával voltak terítve és a poétikus lelkű Prager Ferencné szép virágcsokrokkal díszített fel minden terítéket. Báró Dirsztay Béla és neje, a menza előkelő hölgyeinek segítségével, személyesen végezték a vendéglátás tisztét és minden teríték mellé odatettek még szép kendőbe kötve gyümölcsöt, szivart, cigarettát, csemegét és mindenféle jót, amit a katonák hazavittek magukkal. De hazavittek magukkal egy szép felejthetetlen emléket is egy gyönyörű délutánról, amelyen annyi lelkes szeretettel becézték őket körül, ahogyan csak a mindnyájunkért vérzett katonák érdemelhetik és ahogyan csak olyan igazi nemes lelkek tudnak szeretetet sugározni, mint Dirsztay Béláék. — Ugyancsak e hó 7-én nyílt meg a Rákóczi-út és Szentkirályi-

utca sarkán az Omike „burgonyasütődéje”, ahol a tél folyamán minden arra járó katonát két sült burgonyát kap ingyen. A menza ezen legújabb intézménye is a katonák körében különösen nagy népszerűségnek örvend.

A MULT ÉS JÖVŐ REFORMÁTUS TEMPLOMBAN. Dr. Goldberger Izidor tatai főrabbi írja a következőket:

A Mult és Jövő megindítása alkalmával is már fokozott várakozással néztünk elébe annak a nagy horderejű misszió-nak, amelyet ez a lap a zsidóság körében kifejteni hivatva van. Lelki gyönyörűséggel és boldogsággal állapíthatjuk meg, hogy a hozzáfűzött reményeket túlszárnyalta és számainak mindenegyse igazi áhítatot váltott ki olvasói lelkéből. Eseményszámba megyen minden füzet és szinte sováro-gva várjuk hozzánk való beköszöntét. Bennünket, a központtól elszakítottakat, szoros kapcsolatban köt össze a zsidóság kultúréletének mozzanataival. Nem is szabadna úribb gondolkozású és nemesebbre hajló egyetlen zsidó házban sem hiányoznia a Mult és Jövőnek. A legillatosabb virágokból összeállított csokor bája lehetetlen hogy hatás nélkül legyen a szemlélőre. A köznapiasság ünneptelenségéből emeli ki a lelket. Ezt a hatást kell kiváltania közö-ségünk minden tagjánál annak a szép füzernek is, amelyet a Mult és Jövő füzeteinek színpompás gyönyörűsége szemeink elé varázsol. Hitéletünk figyelmes gondozása közben nem egy eszme felkarolását tanulták meg belőle papjaink és híveik. Ihletet és lelkesedést, bátorságot és kitartást nem egyszer merítettünk e hasábokból. De bizonyára sokakat büszkeséggel tölt el az a tény, hogy a Mult és Jövő felekezetiünkön kívül is dicsőséget szerez a zsidóság-nak. Az egyetemes értékű irodalmi tartalom-ban és művészi képekben gyönyörűséget találnak nem-zsidók is és a magyar zsidóság büszkesége utat talál a protestáns templo-mokba is.

Legutóbb László Dávid református tatai lelkész-társam a dec. 4-én tartott vasárnapi istentisztelet alkalmával is a hadbavonuló katonákhoz intézett beszédét a Mult és Jövőből vett magas költői szárnyalású verssel, Heves Kornél imájával fejezte be és a szöveg elrecitálásával valóságos könnyáradatot váltott ki áhítatos híveinek fiatal-jaiból és öregeiből.

Nagy a reménységünk, hogy ha a Mult és Jövő kultúr-munkája megértő szívre és lélekre talál más vallású kör-ben is, bizonyára a mi közösségünk annál fokozottabb mértékben fogja mindig méltányolni a Mult és Jövő her-vadhatatlan érdemű munkálkodását, mely lelki emelkedett-séget, hazafias érzést, nemes buzgóságot és szent zsidó hitbeli készséget teremt mind nagyobb és nagyobb kiter-jedettségben.

Dr. Goldberger Izidor

Megrendelhető már

a Mult és Jövő művészi kivitelű eredeti bekötési táblája az 1915.

évfolyamhoz

Ára portóval együtt 2 K 30 fillér

A díszkiadáshoz 3 K

HARMINCEZER EBÉD. Deutsch Vilmos és neje valósággal művészei a jótévésnek, amelyet csendben, de annál hatásosabban gyakorolnak. Mikor a háború kitört, sok mindenfélére nem gondoltunk még. A sebesült katonák botok nélkül vánszorogtak be a pályaudvarokba és egyszerre csak megjelent az állomásnál több ezer bot, egy név-

telen ajándéka, aki nem akart köszönetet semmiért. Később a menekültek érkezésével külön irodát nyitott a szerencsétlenek számára és reggeltől estig öltöztette, etette, útbagazította a háború áldozatait. Majd vaggonszámra rendelte a burgonyát szétosztásra, közben pedig házában valóságos népkonyhát rendezett be, ahol eddig több mint harmincezer ebédet osztottak ki. És a jótékonyági munkát Deutsch Vilmosék nem másokkal végeztetik, hanem személyesen látják el. A konyhán állandóan ott van a háziasszony és három leánya, *Fejér* Lajosné, dr. *Krausz* Béláné és dr. *Kaba* Imréné. Ez az igazi jótévés, amely a szív mélyéből fakad és amely nemcsak anyagi áldozatokat hoz, hanem személyes munkával veszi ki a részét a jó gyakorlásából.

CHANUKKA ÉS MAKKABEUS-ÜNNEPÉLYEK. Az úpesti m. k. állami főgimnázium zsidó ifjúsága a hitközség tanácstermében nagysikerű Makkabeus-ünnepélyt rendezett. A Moauz-cúr éneklése után a Chanukka történetét ismertette Brandenburg Árpád, Händel és Schubert szerzeményeit adták elő: Hoffmann Richárd, Földes György, Kiss Olivér László és Sommer László. Ezután *Patai* József: „Egyszer volt” című költeményét szavalta nagy hatással Radó Sándor. „Múlt és jelen” címen felolvasott Kiss Zsigmond. Majd Mendelssohn- és Mozart-dalokat adtak elő: Hoffmann Richárd, Földes György, Kiss Olivér és Sommer László. Végül *Patai* József: „Bús lángok” című chanukkai versét szavalta Vogel Márton mély átérzéssel. Az ünnepélyt a „Hátikva” éneklésével fejezte be az ifjúság.

Megrázó hatású volt az idén is az Országos Izraelita Patronázs-Egyesület által a Budapesti m. kir. országos gyűjtőfogházban (X., Maglódi-út) a zsidó vallásu letartóztatottak részére rendezett Chanukka-ünnepély, amelyet könnyek nélkül senki sem nézhetett végig. Az egyik letartóztatott végezte a mincha-imát, amely után *Révai* Miksa hitoktató meggyújtotta a chanukka-gyertyákat. Utána szívhez szóló mélyes ünnepi beszédet mondott dr. *Hewesi* Simon, akinek azután az egyik letartóztatott, társai nevében köszönetet mondott.

A Makkabea cionista főiskolai hallgatók köre az idén is fényes sikerrel tartotta makkabeus-ünnepségét a pesti hitközség dísztermében. *Frigyess* elnök megnyitó beszéde után gyertyagyújtás és Quartín főkantor pompás éneke következett, majd *Bató* Lajos tartalmas ünnepi beszéde és végül *Major* kitűnő zenei kompozíciói, amelyeket *Hegyi* Rózsá operaénekesnő adott elő megkapó művészettel. Az ünnepély Händler Salamon záróbeszéde és a Hátikva énekléssel fejeződött be.

A kőbányai zsidó ifjúság, a hitközség tanácstermében sikerült Chanukka-ünnepélyt rendezett. A chanukka-gyer-

tyák meggyújtása és a Moauz-cúr éneklése után Morris Rosenfeld versét szavalta Schwarcz Imre. A héber nyelvről olvasott Kiss Lajos. Majd Gábori György, Sattler Andor, Hajós László, Szilágyi Lajos, Molnár Imre zeneszámai következtek. Frischmann Dezső felolvasása után Sas Ede versét (A nábob fia) szavalta Büchler Miklós. Az ünnepély *Patai* József „Fohász” című versével zárult, amelyet Zsigmondowics Henrik igaz érzéssel adott elő.

December 5-én d. u. 4 órakor a stubnyafürdői izr. tanuló ifjúság Stern Sándor h. rabbi vezetése mellett fényesen sikerült Makkabea-estélyt tartott. Felekezeti különbség nélkül jelen volt a társadalom színe-java, kik a legújabb magyar-zsidó irodalom termékeiben elragadtatással gyönyörködtek. Kiemelkedő hatással voltak *Patai* József költeményei, melyeket Mässinger Ilonka és Tomasschoff Erzsike lelkes átérzéssel adtak elő. Anyagi sikere is volt az ünnepségnek, mert a leánykák gyűjtése folytán szép összeg jutott, a katonák karácsonyára.

A GALICIAI ZSIDÓK ÉRDEKÉBEN Bécsben nagy tevékenységet fejtenek ki a különböző zsidó intézmények. A bécsi Allianz maga egy félmillió koronát osztott ki eddig a galíciaiak között. Most pedig nagyszabású akció indult meg, hogy az összes nagyobb galíciai községekbe a zsidók visszatelepődését támogassák. Ezek a helyi bizottságok decemberben több mint 200,000 koronát osztottak szét.

MŰVÉSZESESTÉLY. A budapesti és környékbeli izr. hitközségek főkantorai, kántorai és egyházi énekesei, valamint az Omike főiskolai hallgatók énekkara nagyszabású és minden jelentőségében kiemelkedő hangversenyre készülnek, melyet január hónapban fognak tartani és melynek jövedelme hadsegélyezési célokra szolgál.

Még élénk emlékezetben van az a fényes eredmény, melyet ezen 100 tagból álló és kiváló képességéről tanuszkodó énekkar első hangversenye alkalmával elért úgy, hogy a január havi hangverseny, melyen előkelő művészek fognak közreműködni, biztosítottak tekinthető.

EGY MAGYAR ZENESZERZŐ TÖRÖK HIMNUSZA. Donáth Ede, a kitűnő zeneszerző „Harb ul izlam” címen török himnuszt komponált, amelyet Enver pasa hadügyminiszter rendeletére az összes török katonai zenekarok betanultak és a török-magyar barátság jeléül ünnepélyes alkalmakkor előadnak.

HYMEN. Hoffmann Miksa, a Petrozsényi Takarékpénztár rt. könyvvezetője december 21-én házasságot kötött Ziszovits Szerénkével, Ziszovits Jenő petrozsényi fatermelő leányával.

HALÁLOZÁSOK. Dr. Bródy Samunak, a Neues Pester Journal társtulajdonosának elhunyt nagy részvétellel töltötte el a fővárosi társadalom széles rétegeit. Az elhunyt személye köztiszteltnek és megbecsülésnek örvendett, halála sok jótékony és nemes mozgalomnak érzékeny vesztesége.

Dr. Sonnenfeld Bernát ügyvéd, a vágyhelyi hitközség elnöke, Nyitra vármegye törvényhatósági bizottságának, Vágyhely képviselői tagja, stb., november hó 24-én hosszú betegeskedés után jobblétre szenderült. Közel két évtizeden át mint elnök szívvel és agyával a hitközség javán munkálkodott és a hitközség fejlődése rendkívül sokat köszönhet az ő buzgó tevékenységének.

Özv. Klein Albertné, az érsekújvári Izr. Jót. Nőegylet díszelnöke elhunyt. A megdicsőült volt az egylet alapítója lelkes vezetője, bőkezű támogatója. Évtizedeken át irányított a jótékony munkákban, cselekedett és áldozott. Az ő nevével van összeforrv az egylet egész története.

Veszprémben Bánóczy Mór, az ottani zsidó hitközség köztisztelt, érdemes tagja, december hó 9-én, élete 70-ik évében meghalt. Munkás, nemes élete révén sok tisztelót szerzett. Bánóczy József dr., az orsz. izr. tanítóképző nagy-névű igazgatója, egyetemi tanár, testvérét gyászolja az elhunytban.

Új Könyvek

ROVATVEZETŐ: DR. MOLNÁR ERNŐ

KISS ARNOLD: A HÁBORÚ LEGENDÁI.

A könyv, melynek nemes költészetét a romantika és az érzelem csillogó aranya önti el, a háborús zsidó szépirodalom kiváló terméke.

A háború a legendák anyja, a legenda pedig a romantika és az érzelmesség elemeire bomlik. A szív embere ez a költő s mindenütt az érzelmi szikrákat lesi, melyek a háborús események robajlásaiból előpattannak. Atérzi Az anyák rettenetes fájdalmát (ez a legenda a könyv legszebb darabjai közé tartozik), megrázóan festi az anyai lélek tusázó, néma tragédiáját, mikor fiától a halálos sejtelmekkel teli válás elszakítja. Lerajzolja az apát, kit ridegszívűnek ismernek, de aki a harctérre megy s gránátok robbanása közben ássa ki egyetlen fia holttestét, hogy kis faluja temetőjében temethesse el. S megrögzíti a remegő ara lelkének rezzenéseit, ki vőlegénye épségeért aggódik. És mindezek a történetek magával ragadó erejű, csillogó, színes mondatok zenéjében morajlanak le, egy nemes írásművészet megérzéskitő erejével előadva.

És az érzelmek e koncertjében az egyéni szenvedések sóhaját túldübörgik a közösség érzelmei és megismétlődik a történelem, a középkor, és zsidó közösségek az önfeláldozásnak és vallásosságnak mély készségével vetik oda életüket, középkori komorsággal és erővel, Istenükért és hitükért, de a vandál oroszjárás borzalmaiból a magyar huszárság hirtelen, csudaszerű megjelenése és a kard acélja menti meg őket. Új háborúk új legendákat szülnek, de a régi legendák is megismétlődhetnek és Rottmann Izidornak, a lelkes, zsidó-érzésű kis hadnagynak a sorsában, ki ütközet után gránáttepte testével utólszor vonszolja magát a tábori almemor elé, hogy újév napján az *Uneszanetókefet* elrecitálja, Amnón rabbi legenda mártírúma újul meg. És a háború nagy legendái között, melyekben mély művészi érzéssel beillesztve csillognak az imakönyv egynémely poétikus részletei, bájos emlékezések is átrezegenek, emlékezések gyermekkori diákcáták apró legendáira, diákcátákra, melyekben először huzogatják ki szabályjukat a leendő Góliátok az istenbízó Dávidokra.

A legendákat, melyeket meleg érzelmiség és néhol fáradt mélabú fátyola von be, szerző az ő nemes, nagy halottjának, atyja, Klein Mór dr., nagybecskereki főrabbi szent emlékének ajánlja. A könyvnek talán legszebb darabja ez az ajánlás (*Üzenet két sírdombnak*), melynek pár színes sorát ideiktatjuk: „Szép szomorú miskolci zsidó temető, ott az Avas alján, benne két régi hallgatag sírkő, emlékeztek-e a kis Mayer szent nagy csatáira? Tiszta hitéért! fiatal ábrándjaiért! a magyar Izrael jövőjéért! emlékeztek-e rá, prófétaköntőssel a vállan, prófétabátor-sággal szívében lépett a vártára s úgy hullott lelkéből a tüzes parázs, mintha csillaghullás támadna az egeknek boltján... Nem félt mérgezettnyílú ellenségtől... Csillogó vértje volt: nagy tudása. Csorbanélküli kardja: hite sok szépségének ragyogása“. „— a kis Mayer volt az én édesapám“.

Ez a könyv értékes mozaikdarabja lesz e háború zsidó szépirodalmának, mely betűkbe, sorokba és könyvekbe

rögzíti, hogy mily érzelmek rezegtek át a nagy háború korában zsidó lelkeken. És úgy érezzük, hogy halk, könnyed, nemesen egyszerű köntösben kellett volna megjelenie ennek a sok finomsággal, mély érzésekkel és nemes poézissal teli könyvnek (melyet Gábor M. Mihály illusztrációi élénkítenek) s mely arra való lenne, hogy havas, halk téli esteleken a meleg kandalló mellé húzódva kezünkbe vegyük és engedjük repülni, repülni lelkeinket a legendák színes szárnyain...

DR. HEVESI SIMON templomi beszédeiből: ÁLDÓZAT ÉS BIZALOM. A nagynevű pesti papnak három háborús templomi beszédét foglalja együvé ez a csinos, vékony prédikációs füzet. Dr. Hevesi, bár nagy irodalmi mult áll már háta mögött, — egy poémakötet, Jóbfordítás, Jób tanulmányok, magasnívójú essayk, melyek folyóiratunk hasábjain láttak napvilágot, — ezideig nem igen törekedett arra, hogy beszédeit, a hatalmas, mélyveretű mondatokat, melyek a szószékről dübörögtek felénk, a nyomtatott betűk szárnyán hozza közelebb lelkünkhöz. A háborúnak kellett eljönnie — és egy előkelőlelkű zsidó katonát, ki a harcterről tért vissza és ki a szent ünnepeken végighallgatta Hevesi templomi beszédeit, arra készítetett a belőlük áramló erő és lenyűgöző hév, hogy kiadja őket. Dr. Hevesi lelkeket magával ragadó ereje, melynek az utolsó évtizedten a fővárosi zsidó szellemi életnek örven-

detes fellendülése köszönhető, hatja át e prédikációkat és ezeknek egynémelyike, ami pedig modern templomi beszédeknel nem igen gyakori eset, kiváló poéták lelkét is rezgésbe tudta hozni. Így Patai József prófétai lendületű poémája, *Az Óldóklések Prófeciái* is, mely a Mult és Jövő októberi számában méltó feltűnést keltett, épp e beszédek egyikének, a gyönyörű újévi prédikációnak megihlető heve kapcsán íródott. A prédikációs füzet, amelyet az illusztris szerző az Omike tagjainak ajánl, egyben emléket állít dr. Hevesi atyjának, Handler Márk tatai főrabbinak, aki a leg tudósabb magyar rabbik és a legjelesebb magyar hitszónokok közé tartozott.

Kiss Arnold

GYOMAI ZSIGMOND: EMLÉK-ALBUM. Legelső jogi folyóiratunknak, a „Jogállam“-nak kiténő szerkesztője,

Gyomai Zsigmond dr., ily címmel pazar és ízléses kiállítású könyvbe gyűjtötte azokat a tanulmányait és jellemrajzait, amelyeket az utolsó 25 év alatt írt kiváló juristáinkról s azokról a jogpolitikai alkotásokról, amelyek ebbe a korba esnek. Kevés ember hivatottabb erre a feladatra Gyomainál, akit személyes barátság fűzött és fűz jogtudományunk nagyjaihoz s aki ennél fogva közvetlen közelségből pillanthatott bele éles szemével azokba a kohókba, amelyekben a törvényalkotásaink alapjául szolgáló eszmék forrottak. E közvetlen tájékozottság meg is látszik tanulmányain, amelyek mindegyike kerek képét adja annak az alkotásnak, amelyekről szól, rajzát annak az embernek, aki e művet megalkotta. Ha valaha meg fogják írni a legújabbkori magyar jogtudomány történetét: Gyomai Zsigmond művét forrásmunkául fogjuk felhasználni.

FISCHER GYULA: A VILÁGHÁBORÚ JÓ HATÁSAI. Tett-e jót a világháború? Jót, a szónak zsidó etikai értelmében? Fischer Gyula, a pozsonyi Jesivah tagja, erre a kérdésre szép beszédben válaszol, melyet a Jesivah magyar irodalmi kurzusán tartott s melyet barátai egy kis füzet alakjában adtak ki.

A HITEHAGYOTT. Ilyen címen háborús filmdrámát írt Zalán Nándor Sátoraljaújhelyen. A zsidótárgyú dráma sok érdekes részletben bővelkedik és bizonyára nemsokára látható lesz a vásznon is.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK.

DOHÁNYUTCAI TEPLOMLÁTOGATÓ. Ebben a súlyos időben az embereknek egészen más gondjuk van, mint a dohányutcai templom misebérachjának a nivójával törődni. Ezért nem adtuk ki az Ön terjedelmes „cikk”-ét, amelynek különben semmi köze a mi kultúrprogrammunkhoz. Tessék talán a templomelőjárósághoz fordulni. Az Ön megnyugtatóására azonban szívesen regisztráljuk, hogy mi sem tartjuk helyesnek, hogy a dohányutcai templom istentiszteletét zsargon misebérachokkal zavarják, hogy az ország első zsidó templomában „snoderoznak” „űt-száz kurenát oz elesett üzvegyek és árvák jóvára”. Ha a kántor nem tud magyarul, jelentse be az adományt héberül. Hogy a publikum meg nem érti? Az sem valami nagy szerencsétlenség. Legalább nem fogja csodálkozó püsszegés és hangos megtárgyalás kíséрни minden egyes nagyobb adomány bejelentését, az adományozók pedig megszoknak a nyilvános templomhirlapi nyugtázásról. Ha pedig az utóbbira okvetlen szükség van, kifüggeszthetik az adományok listáját az előcsarnokban, mint azt sok helyen a külföldön teszik.

DR. JURIS. Teljesen igaza van. Egy tekintélyes felvidéki elnökről mesélik, hogy egyszer egy igen fontos és sürgős gyűjtés ügyében járva, meglátogatott egy gazdag, de zsugori urat, aki arról volt egyébként ismeretes, hogy a pénzszerzés dolgában nem ismer sem elvet, sem határt. Miután az elnök előadta jövetelének célját, a „zsugori úr” kis beszédbe kezdett: „Wissen Sie, es ist mein Prinzip” „Az én elvem...” Mire az elnök félbeszakította a mondatot. „Zum Nix-geben brauch ich kein Prinzip!” „A nemadáshoz nem kell elv!” Sok ilyenfajta elv csak a fukarság és érzéketlenség takarója, semmi más.

S. E. MISKOLC. Fleyner János civilben jogász, 22-23 éves, jelenleg mint sebesült kadett Kaposvárott üdül szüleinél. Atyja dr. Fleyner Mór ottani neves ügyvéd,

M. B. Sok érzés van benne, de még kiforratlan.

N. S.-NÉ BPEST. Az újhelyi Messiásváróban Patai József csakugyan a sátoraljaujhelyi Rabbí Teitelbaum Mózesről szóló chászid-legendát dolgozta fel.

NÉMET KISASSZONY, kinek délelőtti még szabad, délelőtti állást vagy órákat vállal.
Szajer Etká, VI., Hegedűs Sándor-utca 6.

Elkán Gyula

szűcs

szörmenagyárúháza

Kizárólag

VII., Károly-körút 19.

Legújabb modellek

! Divatlapot bérmentve küld !

ALAPÍTÁSI ÉV
1862

• CHRONOGRAPH •
• REPETITION ÉS •
ZSEBÉBRESZTŐK

CUENDET CONSTANT

Svájc és Németország zseb-, inga- és díszóragyárainak lerakata.

BUDAPEST, IV., KISGYŐ-TÉR 5

KARCSATÓRÁK, GYŰRŐ-
ÓRÁK JAVÍTÁSOK

INGA-ÉS ÁLLÓÓRÁK RAK-
TÁRON ÉS RENDELÉSRE
KÜLÖNLEGESSÉGEK

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: DR. PATAI JÓZSEF.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

